

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Brno 2010

Bc. Renata Oralová

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Šikana a její aspekty v podmínkách základních škol

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí diplomové práce:
Doc. Ing. Antonín Řehoř, CSc.

Vypracovala:
Bc. Renata Oralová

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Šikana a její aspekty podmínkách základních škol“ zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu literatury.

Brno 15. 3. 2010

.....

Bc. Renata Oralová

Poděkování

Děkuji panu doc. Ing. Antonínu Řehořovi, CSc. za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé závěrečné práce.

Také bych chtěla poděkovat své rodině za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé diplomové práce, a které si nesmírně vážím.

Bc. Renata Oralová

Obsah

Úvod	2
I. TEORETICKÁ ČÁST	
1. Teorie šikany	4
1.1 Příčiny vzniku šikany	6
1.2 Charakteristické znaky, typy a stádia šikany	7
1.3 Formy šikanování	12
1.4 Dílčí závěr	14
2. Šikana ve školním prostředí	16
2.1 Osobnost pedagoga	16
2.2 Aktéři šikany a typologie obětí	19
2.3 Důsledky šikanování	22
2.4 Vztahy ve třídě	24
2.5 Přímé a nepřímé známky šikanování	25
2.6 Výchovná opatření	31
2.7 Dílčí závěr	33
3. Prevence šikany	35
3.1 Druhy prevence šikany ve škole	36
3.2 Rodinná výchova jako spolehlivá prevence šikany ve škole	39
3.3 Dílčí závěr	42
II. PRAKTICKÁ ČÁST	
4. Projekt průzkumného šetření – šikanování ve škole	44
4.1 Stanovení hypotéz	44
4.2 Metody a techniky šetření	45
4.3 Organizace a realizace průzkumného šetření	45
4.4 Analýza výsledků průzkumu	48
4.5 Vyhodnocení hypotéz	65
4.6 Poznatky z praxe, kazuistika	68
4.7 Shrnutí poznatků z praxe	80
Závěr	82
Resumé	86
Anotace	87
Seznam použité literatury	88
Seznam příloh	90

Úvod

Pojem šikana je v současné společnosti poměrně známý a diskutovaný. Tento pojem většina lidí spojuje s jednáním, které je nesprávné a vyznačuje se určitou mírou agresivity. Jde o situace násilí, kdy je tzv. oběť šikany obvykle slabší a bezbranná.

Šikana se obecně projevuje v různých formách na všech stupních společnosti. Šikanování je nebezpečným sociálním jevem, který může jedince provázet po celý život. Často začíná například v rodině, dále pokračuje ve školce, ve škole, v zaměstnání a končí např. týráním seniorů.

Ve volném čase ráda pracuji s dětmi. Ze zkušenosti vím, že se v současné době značně zvýšila agresivita dětí a šikana ve školách je značně rozšířena.

V rámci své praxe jsem měla možnost své zkušenosti konzultovat s pedagogy na základní škole, psychology, sociálními pracovníky a vychovateli, kteří mě utvrdili v přesvědčení, že šikana ve školách a zvýšená agresivita dětí dnes není pouze záležitostí věkového období puberty, ale stále více se posunuje i do období mladšího školního věku a stává se tak skutečným problémem nejen ve školách.

Agresivita a šikanování u dětí a mládeže má určitý mechanismus fungování, který ovlivňuje řada faktorů. V chování dětí a mládeže se totiž odráží nejen názory, postoje a chování rodičů či pedagogů, ale projevují se také názorové postoje a atmosféra ve společnosti jako celku. Děti svým chováním citlivě reagují na podněty ze svého okolí. Současná neuspokojivá situace ve společnosti, spočívající v rozchodu s danými společenskými tradicemi se mimo jiné výrazně projevuje na postavení rodiny ve společnosti. Oslabování rodinných a citových vazeb ve spojení s dalšími sociálními aspekty zahrnujícími rovněž nepřetržitě mediální prezentace násilí ve všech možných podobách, neposkytují dětem právě žádoucí vzory chování.

Proto bychom měli společně hledat cesty a způsoby, které nám umožňují poskytovat dětem ve škole, v rodinách i ve společnosti co nejvíce pozitivních impulsů.

Téma diplomové práce „Šikana a její aspekty v podmínkách základních škol“ jsem si vybrala z toho důvodu, že se jedná o aktuální téma, které mě zaujalo svojí širokou paletou výchovných, sociálních a společenských aspektů.

Svoji pozornost při zpracování tohoto tématu jsem zaměřila v teoretické části na provedení obsahové analýzy dostupných dokumentů týkajících se obecných aspektů šikany na základní škole, její příčiny, následky a preventivní výchovná opatření.

Hlavním úkolem průzkumného projektu bylo získat od žáků I. a II. stupně ZŠ a jejich pedagogů informace o tom, jak vnímají problematiku šikany ve škole, jaké s ní mají zkušenosti a zda mají dostatečné množství informací o této problematice.

Cílem práce bylo získat informace o postojích a zkušenostech žáků a jejich pedagogů se šikanováním. Při průzkumu jsem se zaměřila zvláště na otázky týkající se rozdílů ve vnímání šikany u dětí na I. a II. stupni, dále na to, co vnímají jako „normální“ přiměřené chování a co považují za projevy agrese či šikany.

U pedagogů jsem zjišťovala, zda mají dostatečné informace týkající se dané problematiky, zejména co znamená šikana pro učitele, jak rozpoznají počínající šikanu v dětském kolektivu a jak šikaně předcházejí?

V praktické části práce je popsána kvantitativní metoda výzkumu formou dotazníkového šetření, které bylo zaměřeno na porovnání vlivů působících při výchově a zjištění rozdílů v postojích a zkušenostech se šikanou u žáků na I. a II. stupni základní školy a rovněž u pedagogických pracovníků.

Součástí praktické části je rovněž uvedení konkrétních poznatků z praxe, včetně kazuistiky, která doplňuje celkový obraz o možných následcích nesprávné výchovy v rodině a omezených možnostech převýchovy jedinců ve výchovných zařízeních.

V příloze jsou uvedeny dva typy dotazníků, které byly v rámci průzkumného šetření sestaveny pro žáky a pedagogy. Dotazníky zjišťovaly názory, postoje a zkušenosti žáků i učitelů s problematikou šikany ve škole.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. TEORIE ŠIKANY

Pojem šikana obecně označuje fyzické či psychické omezování či týrání jedince v kolektivu. Dochází k ní ve všech věkových a sociálních skupinách. Setkat se s ní můžeme na jakémkoliv typu škol a školských zařízeních, v armádě, v zaměstnání, ve sportovním klubu, ve vězení, ale i v rodinách.

Jak uvádí P. Říčan, šikana není jen záležitostí dvojice šikanující – šikanovaný, případně několika jedinců, kteří se na ní podílejí. Není možná, pokud nemá oporu v tom, co se děje ve skupině jako celku. Nelze jí ani dobře porozumět, dokud nezjistíme, jaký vztah k ní má celý kolektiv.¹

Autor knihy „Šikaně stop“, Felix Černoch, považuje šikanování za negativní společenský fenomén, který je formou reakce spočívající v agresivním chování vůči jinému subjektu, sobě či okolí. Je to činnost, která je spojena s trestáním druhých, proto je společensky nepřijatelná a nežádoucí. *Šikanování působí jako psychosociální zátěž a patří do kategorie sociálně patologických jevů* stejně jako alkoholismus, toxikomanie a kriminogenní jednání.²

Slovo šikana pochází z francouzského „chicane“, což v překladu znamená zlomyslné obtěžování, týrání, pronásledování, byrokratické lpění na literě zákona nebo předpisů, například vůči podřízeným nebo vůči občanům.

Do české pedagogiky a psychologie zavedl tento pojem pražský psychiatr Petr Příhoda, jenž jako první u nás poukázal na výskyt šikany v tehdejší socialistické armádě.

V literatuře je šikana popsána různými definicemi. Nejčastěji je citována definice Pavla Říčana: „*Šikanování říkáme tomu, když jedinec nebo skupina osob (děti) říká jiné osobě (dítěti) nepříjemné věci, fyzicky je napadá, bije je, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky a ošklivé poznámky o rodině.*“³

V současné době je pojem šikana nejčastěji používán jako synonymum pro psychotraumatizaci ve skupině, je označením pro opakované týrání, zotročování,

¹ Říčan, P., Agresivita a šikana mezi dětmi, s. 39

² Černoch, F., Šikaně stop, s. 90

³ Říčan, P., Agresivita a šikana mezi dětmi, s. 26

ponižování nebo omezování jedince nebo skupiny jiným jedincem nebo skupinou prostřednictvím agrese či manipulace. V přeneseném smyslu se pak slovo používá k označení jakéhokoliv omezování slabších subjektů silnějšími.⁴

Ministerstvo školství ve svém metodickém pokynu definuje šikanu následovně:

„Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrašovat jiného spolužáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věci druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků.“⁵

Nejnámějším odborníkem zabývajícím se dlouhodobě šikanou je u nás PhDr. Michal Kolář, který podrobně rozebírá aspekty šikany, sleduje její příčiny, vnější znaky, kterými se šikana vyazuje, charakter vztahu agresora a oběti a vývojové stádium, v němž se konkrétní případ nachází. Šikanování popisuje jako nemocné chování, které se vyznačuje tím, že jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně, týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.⁶

Šikanu můžeme také definovat jako trvalé agresivní jednání jednoho žáka vůči druhému s úmyslem způsobit oběti utrpení.

Šikanování je ze společenského hlediska, jak je popisuje Felix Černoch, jedna z forem nežádoucí agresivity v mezilidských vztazích a v současné době patří k nejvýraznějším společenským fenoménům. Omezuje lidská práva a značně deformuje mezilidské vztahy, projevuje se ve svévolném ponižování, zastrašování, donucování, omezování, vydírání a týrání druhých osob.⁷

Jak z výše uvedeného vyplývá, šikana se tedy projevuje v mnoha situacích a podobách, varianty šikany jsou různé a systém fungování šikany je složitý systém, který se řídí určitými pravidly.

⁴ www.cs.wikipedia.org

⁵ Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy č.j. 28275/2000-22 k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení

⁶ Kolář, M., Bolest šikanování, s. 27

⁷ Černoch, F., Šikaně stop, s. 58

1.1 Příčiny vzniku šikany

Šikanování je zvláštním druhem agresivního jednání. **Agrese** je chování, které *vědomě a záměrně ubližuje*, násilně omezuje svobodu a poškozuje jiné osoby nebo věci. Agrese *fyzická či verbální*, vzniká jednak v afektu, nebo se může jednat o agresi instrumentální (např. úmyslný faul). *Sklon k útočnému jednání*, které se transformuje do různých podob, se nazývá **agresivita**.⁸

Agresivita je vlastní každému jedinci od narození a má určitou dimenzi. Přiměřená agresivita je nutná a potřebná k tomu, aby jedinec přežil a mohl se úspěšně rozvíjet. Vnitřní prudkost dodává dětem energii a motivaci k sebepřekonání. Podporuje úspěch jedince, pokud zůstane v kontrolovaných mezích.

Vznik agrese je možno vysvětlovat dvěma způsoby:

- ✓ **Z biologického hlediska** – agresivita je určitý vrozený pud, který má v sobě každý jedinec, v různé míře. Tento pud se musí určitým způsobem vybit a lze pouze tlumit formy tohoto vybití, usměrňovat je, ale nelze tomu zabránit.
- ✓ **Z hlediska působení sociálního prostředí na člověka** – jedinec se stává agresivním teprve vlivem působení prostředí a výchovy, proto tomuto jevu lze zabránit.

Je tedy pravděpodobné, že agresi ovlivňují nejspíše oba činitele rovnoměrně. Na to, aby se z jedince stal agresor, musí mít jisté podmínky v okolí a zároveň vrozené dispozice. Vrozené dispozice k agresivnímu chování, se u každého jedince liší v závislosti na historii a sociokulturní tradici populace. Agresivita obecně nemá jen negativní stránku a neprojevuje se pouze v porušování sociálních norem, v omezování a poškozování jejich zájmů. Pozitivní stránka spočívá například ve schopnosti asertivního jednání sebeprosazení a seberealizace v rámci platných norem. Její žádoucí charakter je tedy ostře oddělen od nežádoucího.

V definicích se objevují pojmy „agrese“ a „agresivita“. Oba pojmy je nutné rozlišovat. **Agresí** se rozumí určitý projev jedince, jeho chování. **Agresivita** je trvalá vlastnost člověka.

⁸ /www.cs.Wikipedie.cz/

Pro formování osobnosti a usměrnění agresivity je nejdůležitějším obdobím *předškolní a školní věk*, kdy dochází u dětí k vytváření vědomí vlastní identity, vlastního „JÁ“ a je završena integrace osobnosti, tj. spojení těla, citu a myšlení. Narušení ve fázích vývoje podmiňuje vznik agresivity, jež se projevuje v různých formách a intenzitě. Jedním z projevů agresivity je i šikana.⁹

Pro správné formování osobnosti je tedy *nezbytné dobré rodinné zázemí a tvořivá činnost*, která by měla působit pozitivně při výchově dítěte. Výchova dítěte spočívá v tom, abychom dítě naučili ovládat vlastní energii a pomohli mu zaměřit ji na rozvoj kreativity, k řešení problémů a k pozornosti vůči ostatním lidem. Dítě potřebuje prostředí, v němž panují vztahy zajišťující mu pocit bezpečí a ve kterém se jeho agresivní a asociální sklony regulují. Důležitou součástí vztahů je také komunikace rodičů s dětmi.

Rodiče a vychovatelé by si měli neustále uvědomovat, že jsou dítěti příkladem.

Rodiče, kteří mají na dítě přehnané požadavky nebo navozují u dětí pesimistické vnímání světa či jakékoli negativistické, popř. agresivní postoje, velice ovlivňují vnímání a psychiku dítěte a narušují tak jeho vývoj. Nesprávná výchova v rodině či ve škole se může projevit s určitým časovým odstupem, a to v různých dimenzích, při různých příležitostech. Nejvíce patrná bývá zejména u žáků základních škol. Nedostatečné a nesprávné rodinné výchově lze také přičítat neustále se zvyšující agresivitu dětí. Jedním z násilných projevů dětí ve škole je právě šikana.

1.2 Charakteristické znaky, typy a stádia šikany

Šikana se zpravidla projevuje svými charakteristickými *vnějšími znaky*, ke kterým se řadí:

- *Záměrnost jednání* – v mnohých případech psychického týrání pachatel prohlašoval, že to neudělal schválně, že náhodná pošťuchování a provokace jsou součástí každodenních rozmíšek a že nemohl tušit, že působí oběti trvalý stres.¹⁰

⁹ Holeček, V., Agresivita a šikana mezi dětmi, s. 10

¹⁰ Příhoda, P., Systematická traumatizace ve skupině, Spektrum psychoterapie, s. 4-14 (cit. dle Bendl, S.)

Pokud lze zpětně zjistit, že šlo o nedorozumění a pachateli sdělíme, jaký stres svým jednáním oběti způsobuje, problém se většinou vyřeší. Složitější situace nastane v případě, jestliže si je agresor vědom, že svým chováním způsobuje oběti trvalý stres. Právě to je důvodem, proč se na ni stále zaměřuje.

- *Nepoměr sil mezi agresorem a obětí* - zpravidla vlastní fyzická síla, početní převaha agresorů, psychická převaha nad méně odolným jedincem.
- *Samoučelnost agrese* - šikanujícímu nejde primárně o dosažení konkrétního cíle. Sama agrese je původním a hlavním cílem šikany, a protože je určitým stvrzením převahy útočníka, proto mu poskytuje nezastupitelné uspokojení.¹¹
- *Její opakování* - jednorázovou agresí je možné považovat za šikanu v případě, že se agresor a oběť již znovu nesešli.¹²

Typy šikanování

Šikanu je možné rozlišovat podle různých kritérií. Kritéria dělení umožňují klasifikovat různé typy šikany. Michal Kolář ve své knize *Bolest šikanování* uvedl tzv. *trojdimensionální mapu*, podle které člení šikanování na tři základní skupiny:

1. přímé a nepřímé,
2. fyzické a verbální,
3. aktivní a pasivní.

Kombinací těchto skupin vznikne osm druhů šikany:

- Fyzická přímá aktivní – útočník oběť fyzicky napadá (fackuje, kope, škrtí).
- Fyzická aktivní nepřímá – oběti jsou ničeny věci; agresor pošle své přísluhovače, aby oběť zbili.
- Fyzická pasivní přímá – fyzické bránění oběti v dosahování jejich cílů.
- Fyzická pasivní nepřímá – agresor odmítne splnění požadavků oběti (nepustí oběť z místnosti na toaletu).
- Verbální aktivní přímá – nadávky, urážky, zesměšňování.
- Verbální aktivní nepřímá – rozšiřování pomluv, hanlivé kresby, básně, aj.¹³
- Verbální pasivní přímé – neodpovídání na pozdrav, na otázky.

¹¹ Příhoda, P., *Systematická psychotraumatizace ve skupině*, Spektrum psychoterapie, s. 4-14 (cit.dle Bendl, S.)

¹² Bendl, S., *Prevence a řešení šikany ve škole*, s. 26

¹³ Kolář, M., *Bolest šikanování*, s. 32

- Verbální pasivní nepřímé – spolužáci se nezastanou oběti i přesto, že je nespravedlivě obviněna.¹⁴

Konkrétní rozčlenění jednotlivých druhů šikany uvedl i Stanislav Bendl:

- „viditelnost“ šikany - šikanování *zjevné* (fyzické útoky, psychické ponižování, vydírání) a *skryté* (vyloučení ze skupiny),
- míra nutné aktivity oběti - *pasivní snášení útoků* a nedobrovolné vykonávání příkazů agresora,
- forma útoku - *fyzické* nebo *verbální* šikanování, dále *ničení* a *odcizování osobních věcí*.¹⁵

Znalost a vědomé rozlišování základních druhů šikany, vede zkušeného pedagoga, k citlivějšímu vnímání varovných signálů u žáků i v třídních kolektivech.

Stádia šikany

Šikana má složitý mechanismus fungování. Odhalit příčiny šikany není jednoduché, poněvadž na šikaně se „přiživují“ motivy, o kterých se obvykle nemluví. Patří mezi ně motiv zvědavosti zahrnující touhu po stále silnějších zážitcích, snaha experimentovat se strachem, bolestí a ponižením druhého člověka, dále např. touha po moci a přání ovládat druhého člověka.¹⁶

Vycházíme-li z předpokladu, že systém fungování šikany je velice složitý a má různé podoby, docházíme k závěru, že nalézt odpovídající řešení není snadné. Mají-li být opatření účinná, je nezbytné porozumět mechanismu vývoje šikany. Pro snadnější orientaci v této problematice vypracovala Evelyn M. Fieldová v knize „Jak se bránit šikaně“ stupnici šikany, která ilustruje vývoj šikany od neškodného škádlení přes napadání až po trestnou činnost.

V první fázi je důležité **rozlišit škádlení od šikanování**. Při škádlení jde o legraci a baví se obě strany, nedochází ke zranění jedinců a vyjádření nelibosti jednoho

¹⁴ Kolář, M., Bolest šikanování, s. 32

¹⁵ Bendl, S., Prevence a řešení šikany ve škole, s. 27

¹⁶ Řičan, P., Agresivita a šikana mezi dětmi, s. 30

z účastníků je druhou stranou respektováno. Škádlení může být i nepříjemné, ale není jednostranné a může-li se jedinec bránit nebo hru ukončit, nejedná se o šikanování.

Při posouzení druhu šikanování je třeba brát v úvahu celkové chování, jeho motiv, postoje, citlivost, důstojnost, emoční stav a další okolnosti.¹⁷

Jednotlivé stupně:

- ✓ Společenské škádlení,
- ✓ zraňující popichování,
- ✓ nenápadná nepřátelská řeč,
- ✓ agresivní fyzické chování (např. strkání, bouchání, pomluvy),
- ✓ zlomyslné pomluvy,
- ✓ sexuální, rasové či náboženské pronásledování,
- ✓ sociální vylučování – osobně, elektronicky,
- ✓ lobbying (útoky skupiny na jednotlivce),
- ✓ hazing (mazáctví),
- ✓ vydírání a uplácení,
- ✓ telefonické, elektronické napadání,
- ✓ poškozování majetku,
- ✓ fyzické násilí,
- ✓ použití zbraně,
- ✓ ublížení na zdraví,
- ✓ vražda.¹⁸

¹⁷ Fieldová, E., M., Jak se bránit šikaně, s. 303

¹⁸ Fieldová, E., M., Jak se bránit šikaně, s. 25

V praxi se nejčastěji využívá členění šikany podle Michala Koláře, který rozlišuje pět stádií šikanování:

První stádium – tzv. zrod ostrakismu

Jedná se o etapu vzniku počátků šikany, jestliže se ve třídě objeví méně oblíbené „černé ovce“, outsideři. Takoví jedinci se okamžitě dostanou na chvost skupiny a začnou zakoušet první, sice mírné, převážně psychické formy násilí. Mohou to být různé legrácky nebo např. pomluvy. Komunikace probíhá obvykle znevažujícím způsobem, oběť je zesměšňována. Takové dítě přijímá roli utlačovaného izolovaného jedince, který se nedokáže účinně bránit. Tento první stupeň je proto velice těžko pozorovatelný jak pro rodiče, tak pro pedagogy.

Druhé stádium – fyzická agrese a přitvrzování manipulace

V této fázi agresor testuje, kam až může zajít. Zkouší zesilovat tlak a manipulace nabývá podoby tělesných útoků. Jestliže agresor zjistí, že mu to přináší pocit uspokojení a obdiv či respekt v kolektivu, dále ho to povzbuzuje. Nereaguje-li v tomto stádiu zdravé jádro třídy či skupiny, pak dochází k prolomení morálních zábran a rozjíždí se šikana v plném rozsahu. Pokud nikdo nezasáhne, skupina se dostává do dalšího stadia.

Třetí stádium vytvoření jádra – klíčový moment

Třetí stádium je rozhodující. Pokud se v kolektivu nevytvoří silná pozitivní skupina, která by oslabila vliv tvořícího se „úderného jádra“, nabývá působení tyranů na intenzitě. Sympatizující jedinci se s agresorem spojí a vytvoří společnou strategii výběru obětí. Rozdělení je již pevné, a tím jsou vytvořeny předpoklady pro to, aby se šikanování stalo normou celé skupiny.

Čtvrté stádium – mlčící většina – většina přijímá normy

Šikana se rozjíždí v plném rozsahu. Dochází k přijetí norem agresorů a chování této skupiny se stává zákonem pro ostatní děti, které ze strachu poslouchají a někdy přisluhují. V této fázi se již nedá klást odpor. Hlavní roli hraje strach, že by zůstaly stranou, mohly by na sebe upoutat pozornost agresorů a dostat se tak do pozice obětí.¹⁹

¹⁹ Kolář, M., Bolest šikanování, s. 21-25

Vliv pedagogů na chování takové skupiny je minimální, případně zprostředkovaný přes „vůdce“.

Páté stádium – dokonalá šikana - totalita

Na základní škole se zpravidla nestačí vytvořit, častěji se vyskytuje ve výchovných ústavech, případně na střeňích školách. Šikana v této fázi je předmětem zábavy pro celou skupinu.

Vůdce tyranů zaujímá vedoucí místo, rozhoduje o dění ve skupině. Tímto vůdcem může být žák s výborným prospěchem, ochotně pomáhající pedagogovi, žák mající podporu třídního učitele. V tomto stádiu lze pozorovat psychickou manipulaci ve velmi propracované podobě. Tomu nezřídka napomáhá i pedagog, který v neuvědomělé snaze zavděčit se třídě obětí sám ironizuje.

Obětí v tomto stádiu utíká do nemoci, má mnoho absencí, často i neomluvených, vyhýbá se škole a v nejhorším případě končí psychickým zhroucením nebo pokusem o sebevraždu.²⁰

1.3 Formy šikanování

Formu šikany ovlivňuje jednak věk účastníků (u dětí jsou praktiky mírnější než u mladistvých), ale také např. pohlaví (u mužů je typičtější fyzická forma, u žen psychická a šikanování ženami je obecně méně časté). Nejkrutější formy šikanování se objevují tam, kde je obětí nucena pobývat společně s agresorem na jednom místě (školní zájezdy, internáty, výchovné ústavy, věznice apod.).

Mezi formy šikanování patří ***ignorování*** oběti, její ***izolace, pomlouvání a zesměšňování*** (snižování pozice v kolektivu), ale i ***vyhrožování***, udílení ***násilných a manipulativních příkazů*** a ***vydírání***. Dále sem řadíme ***krádeže věcí***, jejich ***poškození a nedovolenou manipulaci*** s nimi. V neposlední řadě jde o praktiky ***fyzického násilí***, a to i za ***použití zbraní***. Nelze pominout ani šikanu se sexuální podtextem, ta sahá od ***verbálního obtěžování*** až k pohlavnímu ***zneužívání a znásilnění***.

Novým fenoménem je ***kyberšikana***.²¹ Agresor při ní využívá možností, které mu poskytují moderní technologie, jako jsou mobilní telefony, fotoaparáty, kamery

²⁰ Kolář, M., Bolest šikanování, s. 21-25

²¹ www.wikipedie.org

a internet. Příkladem může být nahrávání ponižující situace na mobilní telefon a její rozesílání ve formě MMS či přes internet. Jde pak o „dovršení“ klasické šikany. Jiným odvětvím kyberšikany je terorizování jiných pomocí e-mailových zpráv, blogů aj.²²

Forem šikanování existuje a je popsána celá řada. Ve své práci jsem tento výčet záměrně omezila na nejčastěji se vyskytující formy. Kolář M. ve své knize Bolest šikanování uvádí rozsáhlý přehled konkrétních typů, forem agresí a manipulací, které zaznamenal při šetření a nápravě šikan ve své poradenské praxi.

²² www.wikipedia.org

1.4 Dílčí závěr

Šikana je pojem, který se v poslední době stává často diskutovaným. V současné společnosti se můžeme v rozmanitých situacích setkat s různými druhy šikany a to téměř denně. Existuje celá řada definic šikany. Jedna z formulací dobře vystihujících podstatu šikanování jej definuje jako trvalé agresivní jednání jednoho jedince (či více jedinců) vůči druhému s úmyslem způsobit oběti utrpení. Jedná se o určitou formu agresivity v mezilidských vztazích a v současné době patří k nejvýraznějším společenským fenoménům. Omezuje lidská práva a značně deformuje mezilidské vztahy. Je průvodním znakem měnící se společnosti.

Ve škole byla šikana dlouho považována za jev, který se čas od času vyskytuje. V současné době však dochází ke značnému nárůstu šikany, která vyznačuje velmi agresivním až brutálním chováním dětí.

Příčiny stávajícího stavu lze vysledovat zejména v rychle se měnící společnosti. Ve jménu změn dochází k bourání tradic a ustálených hodnotových systémů, které se projevují zejména oslabováním citových svazků v rodinách, pod vlivem sílících preferencí peněz, majetku a úspěchu. Chybí hlubší vzájemný vztah rodičů k dětem. Vlivem těchto a dalších sociálních aspektů, jako je nedostatek času rodičů pro děti, časté hádky, alkoholismus a jiné, dochází k vysoké rozvodovosti. Výsledkem jsou nejen ekonomické problémy rodin, ale zejména citová rozpolcenost a strádání jak dospělých, tak dětí.

Další příčiny agresivního chování dětí a mládeže vyplývají z výše uvedeného a podílí se na nich nejen rodina, ale zejména společnost, která přistupuje k problematice výchovy mladé generace velice benevolentně. K celkovému dokreslení situace je třeba připomenout, že ani moderní komunikační technologie a masmédiá nepřispívají svoji nabídkou ke zlepšení situace. Děti a mládež tráví více jak polovinu volného času hraním brutálních počítačových her, surfováním po internetových stránkách pochybného obsahu a sledováním násilných či erotických filmů v televizi. Všechny tyto aktivity výrazným způsobem ovlivňují dětskou psychiku a přitom neobsahují žádný pozitivní náboj a nevypovídají vůbec nic o životní realitě.

Děti, různě vybaveny výše uvedeným „arzenálem zážitků a informací,“ přicházejí ve škole do styku s denní realitou, kde se projevuje jejich *snaha uplatnit získané „zkušenosti“ a informace v praxi.*

V takové situaci záleží na mnoha okolnostech, zejména na zkušenostech, zájmu a *autoritě pedagoga*, který může svým působením do jisté míry usměrnit chování žáků. Dalším důležitým aspektem je složení třídního kolektivu, který je rovněž schopen za určitých okolností usměrnit jednání jednotlivců.

Jak z výše uvedených skutečností vyplývá, práce pedagogů a vychovatelů je vysoce náročná. Je proto důležité, aby měli pedagogičtí pracovníci dobré jak rodinné, tak pracovní zázemí.

Úkolem učitele či vychovatele je **šikanování** a ostatním negativním projevům v chování žáků **předcházet**. Při zjištění závadného chování žáků, je nutné rozlišit, co je a co není šikana. V případě, že dochází k šikanování mezi žáky, musí pedagog odhadnout, o jak závažnou formu šikany se jedná a co nejdříve přijmout účinná opatření. Důležitým vodítkem přitom mohou být některé vnější charakteristické znaky svědčící např. pro šikanu.

Proto je nezbytné systematicky předávat pedagogům informace o způsobech předcházení šikanování, o průvodních znacích šikanování, o možnostech jejího včasného odhalení a řešení.

2. ŠIKANANA VE ŠKOLNÍM PROSTŘEDÍ

Šikana ve škole je patrně stejně stará jako škola sama. V minulosti se však nevyskytovala tak často a v rozvinutých formách. Zřejmě to bylo dáno jinými podmínkami výchovného působení v rodině i ve škole. Děti žily v početných rodinách a daleko více respektovaly autoritu dospělých a starších, zejména rodičů a učitelů. Probíhající společenské změny se projevily mimo jiné zásadní změnou rodinného uspořádání, využíváním volného času i přístupem dospělých k dětem a mládeži. Mladým lidem se usnadnil přístup ke vzdělávání. Zvýšila se tolerance i benevolence rodičů, školy i společnosti, vůči nežádoucímu chování dětí a mládeže. Postupně se snížila společenská prestiž školy jako vzdělávací instituce i učitelů. Všechny tyto společenské faktory a řada dalších přispěla k prudkému nárůstu patologických jevů, ke kterým řadíme i školní šikanu.

Škola je místem, kde k šikanování dochází nejčastěji. Ve škole jsou pro šikanu ideální podmínky, které jsou dány velkou koncentrací dětí, což poskytuje potencionálním agresorům možnosti „výběru obětí“ a dostatek nestřeženého prostoru, kam pedagog nedohlédne.

Záleží tedy na řadě faktorů, a to jak na dětech samotných, tak zejména na všech zaměstnancích škol a jejich vedení, zda jsou schopni zajistit, aby se škola stala bezpečným místem pro všechny účastníky vzdělávacího procesu.

V této kapitole se budu podrobně zabývat osobností pedagoga, agresora a oběti.

2.1 Osobnost pedagoga

Škola je místem, kde žáci pobývají velkou část dne. Přístup žáků ke škole a vzdělávání ovlivňuje řada faktorů. Nejdůležitějším faktorem je rodinné zázemí, dalším významným faktorem je zázemí ve škole a osobnost pedagoga.

Předpokladem kladného vlivu pedagoga na žáky je *osobní přístup* učitele a jeho *přirozená autorita*. Autorita učitele je přitom značně závislá na jeho společenském

postavení, odborné způsobilosti, na jeho charakterových i morálních vlastnostech a schopnosti předávat informace, zkušenosti a názory.

Důležitým předpokladem práce úspěšného pedagoga je *umění komunikace*, která může rozvíjet a upevňovat vztahy mezi učitelem a žákem, a to platí zejména u třídních učitelů. *Učitelé by měli hledat, vytvářet a využívat situace, kdy mohou komunikovat s žáky o jejich prospěchu, radostech i problémech, měli by znát rodinné poměry žáků, jejich zájmy a charakterové vlastnosti.*

Pedagogové by tedy měli ovládat **umění pracovat s dětmi**. K žákům by měli přistupovat individuálně a získat přehled o jejich charakterových vlastnostech a schopnostech, které získávají ve svých rodinách. Základem výchovy je *výchova dětí v rodině*. Jestliže selže výchova v rodině nebo vykazuje jisté nedostatky a dítě ve škole projevuje agresivitu či sklony šikanovat ostatní, potom záleží na **třídním učiteli**, zda je schopen včas šikanování *odhalit*, zabránit mu a děti přiměřeně usměrnit – jak oběť, tak agresora. Pedagog by měl při vedení dětí využívat jak pedagogických metod, tak své přirozené autority.

Výskyt šikanování a dalších negativních projevů v chování žáků mohou významně ovlivnit pedagogové, zejména třídní učitelé tím, že:

- a) uplatňují pedagogické metody při výchovném působení na žáky,
- b) působí na žáky z pozice přirozené autority,
- c) aktivně se zajímají o dění v třídním kolektivu, komunikují s žáky, vytvářejí atmosféru důvěry a spolupráce,
- d) zajímají se o rodinné prostředí žáků, povahové a charakterové vlastnosti jednotlivých žáků a o jejich pozice v kolektivu,
- e) komunikují s rodiči žáků,
- f) motivují žáky k aktivnímu využívání volného času, např. školními zájmovými kroužky,
- g) řádně vykonávají dozor o přestávkách a kontrolují i odlehlá či tmavá zákoutí školní budovy.

Podarí-li se pedagogovi navodit ve třídě **atmosféru vzájemné důvěry a spolupráce**, výrazně tak sníží riziko výskytu šikanování mezi žáky a jiných nežádoucích projevů chování. Žáci dosahují lepších výsledků a do školy přicházejí bez obav.

Jestliže se vyskytnou příznaky šikanování, je pro pedagoga důležité zjistit co nejvíce informací, rozhodnout, zda situaci vyřeší sám, nebo je nezbytné přizvat odborníky, a zvážit nejúčinnější opatření. Podchycení počátečních stádií šikany je však záležitostí schopných, zkušených a vnímavých pedagogů a výchovných pracovníků.

V současné době stále přetrvává situace, kdy pedagogové nejsou ještě teoreticky ani prakticky připraveni čelit šikanování. Jsou zatíženi neznalostí a bagatelizací, a to jak o povaze, závažnosti a rozšíření šikanování, tak i o možnostech jeho odhalení a nápravy. Zřejmě proto se pedagogové dozvídají o šikanování spíše ojediněle a většinou teprve, když vyjde najevo nějaká její extrémní forma. Kroky usilující o nápravu pak bývají chybné, a tedy neúčinné.²³

Primárním úkolem tedy je pedagogy informovat a proškolit jak v oblasti vedení třídních kolektivů, tak v oblasti prevence šikany. V případě, že se i přes mnohá opatření šikana ve třídě či ve škole vyskytne, je nezbytné, aby vedení školy spolu s pedagogy dalo jednoznačně žákům na srozuměnou, že nežádoucí chování nebude trpěno a budou z něj vyvozeny patřičné důsledky.

Vždy je nutné si uvědomit, že šikana se ve škole vyskytuje v určitém kontextu a má určitý mechanismus působení. Šikana často demoralizuje celou skupinu, tím oslabuje její odolnost a schopnost vzdorovat agresi. M. Kolář nazývá šikanu ve škole jako nemocné chování skupiny. Rovněž upozorňuje na nutnost vnějšího náhledu na situaci, sloužícího k zachycení varovných signálů a rychlému posouzení situace. Ovšem pro přijetí účinných opatření jen vnější pohled nestačí, je nutné poznat i vnitřní rozměr šikanování a vzájemnou vazbu mezi agresorem a jeho obětí.

Úkolem pedagoga tedy je vnímat dění ve třídě a všímat si i tzv. *nepřímých varovných signálů*. Tyto signály přehledně zpracoval do tzv. trojdimensonální mapy M. Kolář.²⁴

Projevy šikanování rozčlenil do tří skupin takto:

- přímé a nepřímé,
- fyzické a verbální,
- aktivní a pasivní.

²³ Kolář, M., Bolest šikanování s. 21

²⁴ Kolář, M., Bolest šikanování s. 31 - 33

Kombinací těchto dimenzí může vzniknout osm druhů šikanování.²⁵

Pedagogové pro své výchovné působení tedy potřebují nejen řádné vzdělání a dostatek informací, ale neméně důležité je, aby při svém počínání měli oporu i ve svých spolupracovnících a ve vedení školy. Záleží tedy na celkové atmosféře ve škole.

2.2 Aktéři šikany a typologie obětí

Šikanování je zvláštní případ agrese. Projevuje se tím, že jeden nebo více žáků úmyslně a většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky za použití agrese a manipulace.²⁶

Aktéři šikany jsou agresor a oběť. Psychologové spolu s odborníky z dalších oborů se již delší dobu snaží vysledovat typické vlastnosti pro agresora i oběti. Přesto, že dosavadní zkoumání nedoznalo zatím zcela jednoznačných výsledků, lze uvést některé typické vlastnosti agresorů i jejich obětí.

Vlastnosti agresorů a jejich motivy

V souvislosti s agresory je důležité si uvědomit, že vyšší míra agresivity se obvykle projevuje nejen jako sklon překračovat pravidla soužití mezi lidmi, ale také překračovat další pravidla, např. podvádět, lhát, ničit věci ze zlomyslnosti či pro zábavu apod.

V současnosti se odborníci shodují v názoru, že sklon k agresivnímu jednání se vytváří již v prvních letech života dítěte, kdy k temperamentovým dispozicím (např. impulsivitě) přistupují další okolnosti, zejména nesprávné zacházení s dítětem a výchova. ***Děti nejvíce poškozuje ponižování, nedostatek projeveného zájmu a citu ze strany rodičů, případně fyzické či psychické násilí.***²⁷ Svou roli hraje také velká tolerance k násilí v rodině, k násilí, jehož se dopouští dítě samo vůči svým vrstevníkům (např. na hřišti), a vysoká tolerance k násilí prezentovaným ve sdělovacích prostředcích. Neopomenutelný je rovněž vztah dítěte k otci. Většina agresorů má chladné

²⁵ Kolář, M., Bolest šikanování, s. 31-33

²⁶ Kolář M., Bolest šikanování, s. 27

²⁷ Říčan, P., Agresivita a šikana mezi dětmi, s. 31-33

a nepřátelské otce, kteří omezovali jejich svobodu. Ze statistik vyplývá, že převážná většina agresorů pochází ze sociálně slabších rodin, není to však pravidlem, nežádka pochází i z rodin podnikatelů.

Pro agresory je typická touha dominovat v kolektivu, ubližovat ostatním, bezohledně se prosazovat, ovládat druhé. Po fyzické stránce mohou být agresory tělesně zdatní jedinci stejně jako fyzicky slabí, ale např. inteligentní a bezohlední.

Jedinci, kteří se projeví jako agresori, velmi často pokračují ve svém jednání i v jiném prostředí, pokud jsou přeřazeni na jinou školu.

Odborníci zabývající se šikanou, vyslovili také názor, že tyto formy agrese a násilí používají osoby s nízkým sebehodnocením, nižšími komunikačními dovednostmi, zakomplexované, nejisté, dosahující horšího prospěchu ve škole, kteří však dovedou své obavy a strach dokonale skrývat a zneužívat strachu druhých.

Rovněž existuje, zatím vědecky nepodložená domněnka, že mezi obětí a agresorem jako by existoval zvláštní druh spolupráce – „vzájemné doplňování“, které souvisí s určitou „hrou na silné a slabé“.²⁸

Motivy šikanování agresorů – iniciátorů podrobně rozebral M. Kolář, který říká, že agresori-iniciátoři dostali do vínku afektivní výbavu, která jim umožňuje při psychické nebo tělesné zátěži reagovat silou. Jedná se o fyzicky zdatné jedince, u kterých se dá vždy vysledovat nápadná krutost a touha po moci.

Motivy šikanování:

- Motiv *upoutání* – agresor dělá vše proto, aby se stal středem pozornosti a získal obdiv a přízeň spolužáků.
- Motiv *zabíjení nudy* – šikanování může přinést citově prázdnému jedinci pocit vzrušení, pocit, že ho konečně něco baví.
- Motiv „*Mengeleho*“ – snaží se za každou cenu zjistit, co člověk – oběť vydrží.
- Motiv *žárlivosti* – vzniká nejčastěji tak, že žáci závidí dobrému žákovi přízeň učitelů.
- Motiv *prevence* – bývalá oběť na novém působišti začne sama šikanovat.²⁹
- Motiv *vykonat něco velkého* – celkově neúspěšní jedinci šikanou dokazují sami sobě, že jsou schopní.

²⁸ Kolář, M., Bolest šikanování, s. 84

²⁹ Kolář, M., Bolest šikanování, s. 85-86

Z diagnosticko – nápravného hlediska jsou **tři typy agresorů - iniciátorů** :

- **První typ** – *primitivní*, hrubý, impulzivní s výchovnými problémy, narušeným vztahem k autoritě. Šikanuje tvrdě, vyžaduje absolutní poslušnost.
Pochází z rodiny s častým výskytem agrese a brutality.
- **Druhý typ** – *kultivovaný*, slušný, sevřený, úzkostný. Šikanuje spíše skrytě, bez přítomnosti svědků, násilí a mučení je cílené.
Pochází z rodiny, kde byly uplatňovány prvky vojenského drilu a přísnost bez projevů lásky.
- **Třetí typ** – *srandista*, vtipálek se značnou sebedůvěrou, bývá oblíben v kolektivu. Šikanuje pro pobavení. Pochází z rodiny, kde byla patrná absence citů a mravních hodnot.³⁰

Typologie obětí

Výzkumy ukazují, že obětí šikany se může stát kdokoliv. *Nejčastěji však bývají šikanováni děti s určitým handicapem*, málo průbojně, neobratně, tělesně slabé, rasově odlišné.

Obětí šikany se často vyznačují také určitými psychickými vlastnostmi – jedinec je spíše tichý, plachý, bojácný, neobratný, citlivý s nízkým sebevědomím. Vrozeným temperamentovým založením je spíše labilní introvert. Nejvhodnějším „adeptem“ šikanování je tzv. *outsider třídy* – jedinec izolovaný, osamělý, bez kamarádů, který se submisivně podřizuje.

Některé obětí provokují děti k agresi svým protivným útočným chováním, které ostatní dráždí.³¹ Menší skupinu pak tvoří obětí, které jsou současně agresory. Jsou jimi jedinci velmi neoblíbení v kolektivu, kteří se účastní šikanování ve skupině.

Rodinné prostředí obětí většinou nevykazuje zásadní *nedostatky ve výchově*. Častěji jsou však šikanováni děti, které svými úzkostnými rodiči nebyly vedeny k samostatnosti a nenaučily se prosazovat v kolektivu.

³⁰ Kolář, M. Bolest šikanování, s. 87

³¹ Říčan, P., Agresivita a šikana mezi dětmi, s. 35

V praxi byla M. Kolářem vypracovaná typologie obětí, která obsahuje čtyři skupiny:

- ✓ oběti „slabé“ s tělesným a psychickým handicapem,
- ✓ oběti „silné“ a nahodilé,
- ✓ oběti „deviantní“ a nekonformní,
- ✓ šikanovaní žáci – tzv. typické oběti.³²

Rozpoznat šikanu, případně odhalit oběť v dětském kolektivu může být i pro zkušeného pedagoga nesnadné. Hodně však mohou napovědět některé pozorovatelné příznaky, tak jak je uvádí E. Fieldová:

- Sevřené rty,
- svěšená hlava, odvrácený zrak,
- nahrbená ramena, schoulený nebo odtažený postoj,
- pohyby ochromené, toporné nebo neklidné, útek,
- rozzlobený, rozčilený, zadušený či chraptivý hlas,
- slovně oplácí útok žalováním či kritizováním,
- odhalené pocity, strach, hněv, bolest, nenávisť, rozpaky, lítostivost,
- strnulost, odejde nebo oplácí.³³

Srovnání dívky - chlapci

Výzkumy také prokázaly, že mezi šikanujícími je třikrát více chlapců než dívek. Šikanující chlapci si zpravidla vybírají oběti z řad obou pohlaví, zatímco u děvčat má šikanování skrytější formy a dívky se šikanují vzájemně mezi sebou.

2.3 Důsledky šikanování

Dítě, které se ve škole setká s jakýmkoliv projevem šikany, se v ní necítí bezpečně. Je-li vystaveno dlouhodobému psychickému nátlaku, způsobuje to jeho *vyčerpání a neurózy*.³⁴

³² Kolář, M. Bolest šikanování, s. 89

³³ Fieldová, E. M., Jak se bránit šikaně, s. 44

³⁴ Bakošová, Z., Sociální pedagogika jako životná pomoc, s. 149

Negativní dopady šikany působí na mnoho lidí, nejvíce a nejčastěji na oběti a agresory, dále na rodinu, učitele, spolužáky a blízké okolí. *Šikana děti zraňuje fyzicky, citově, sociálně a podryvá jim sebevědomí.*

Důsledky šikanování pro oběti

Nebezpečnost šikanování pro oběti, tak jak je popisuje S. Bendl, spočívá v její závažnosti a dlouhodobosti. Mnozí jedinci nesou následky na duševním a tělesném zdraví po celý život. Přibývá také případů, kdy oběť již není schopna snášet nátlak a ponižování, a proto přistoupí k sebevraždě.

Šikanování ohrožuje jak fyzickou, tak i psychickou složku zdraví. Způsobuje jedinci ***silný stres***. Jako psychické důsledky šikany se nejčastěji uvádí:

- ✓ depresivní ladění,
- ✓ sklon k úzkosti,
- ✓ odmítání školy,
- ✓ stydlivost a sociální fobie,
- ✓ zaujímání obranného postoje a senzitivní vztahovačnost,
- ✓ deprese,
- ✓ sebevražedné sklony.

K somatickým důsledkům se řadí poruchy spánku, snížení imunity, svalová tenze, celkový pocit nepohody.

V odborné literatuře je popsána i posttraumatická stresová porucha, která je důsledkem dlouhodobé těžké šikany s kriminálními znaky³⁵.

Šikana na základních školách se většinou projevuje mírnějšími projevy, nicméně často prochází všemi fázemi až do dokonalé šikany. To, že její důsledky nejsou vždy hned patrné, neznamená, že jsou její projevy méně nebezpečné. Hlavním nebezpečím šikany ve školním věku je srážení sebevědomí oběti a následná frustrace, jejíž důsledky mohou u některých jedinců přetrvávat až do dospělosti. Dalším jevem je zvyšování tolerance vůči těmto patologickým jevům, přičemž zvýšená „otrlost“ může následně vést k nebezpečným projevům a životu nebezpečným důsledkům.

³⁵ Bendl, S., Prevence a řešení šikany ve škole, s. 35-37

Překvapivé bylo zjištění, že *šikanování žáci jsou v dospělosti více náchylní k neetickému chování*, než ti žáci, kteří šikanování nebyli.

Existuje řada studií, které potvrzují domněnku, že se dítě, které je obětí násilí, stává v období dospívání a v dospělosti s vyšší pravděpodobností pachatelem násilí.

Při zkoumání dopadu šikanování na oběti, tak zjistíme, že patrně dochází k efektu, který popisuje S. Bendl a nazývá jej „kumulovaným“ či „druhotným“ efektem. Jedná se o to, že oběť kromě toho, že zažije pocit ponížení, strachu a bolesti, uvěří tomu, že s ní není něco v pořádku, že je jiná, zvláštní, špatná a tím nehodná respektu ostatních. Nakonec u ní převládne pocit, že si takové zacházení zaslouží.³⁶

Důsledky šikany pro agresory

Zkušenosti z praxe ukazují, že zafixování takové zkušenosti v dětském věku se stává závažným důsledkem pro agresora, a to zejména ve vztahu k budoucnosti. Agresoři se často *stávají členy marginálních sociálních skupin, které se často ocitají na hranici (či za hranicí) zákona*. Existuje tedy zvýšené nebezpečí, že tito jedinci budou z pozice síly vycházet i v dospělosti, což může vést ke kriminalizaci.³⁷

2.4 Vztahy ve třídě

Otázka vzájemných vztahů mezi žáky ve třídě je zcela zásadní z pohledu možné spolupráce žáků s pedagogy ve vyučování, tak pro rozvoj šikany v dětském kolektivu. Každý pedagog má své „oblíbené“ a méně „oblíbené“ třídy. Zásadní rozdíl spočívá v celkovém klimatu třídy.

Školní třída je skupina sdružující různě inteligentní, fyzicky i psychicky zdatné jedince, kteří byli vychováváni v různých prostředích. V takových skupinách se vždy dříve nebo později najde jeden nebo více „vůdců“, kteří získají určitý vliv na skupinu.

Třídy, ve kterých se sejdou žáci podobných zájmů, pocházející z fungujících rodin, které se o své děti a dění ve škole zajímají, dosahují ve vzdělávání obvykle dobrých výsledků a kázeň v těchto třídách lze usměrnit běžnými výchovnými

³⁶ Bendl, S., *Prevence a řešení šikany ve škole*, s. 38

³⁷ Říčan, P., *Agresivita a šikana mezi dětmi*, s. 38

metodami. V případě, že se vyskytne u některých jedinců anomálie v chování, kolektiv je zpravidla schopen tyto jedince usměrnit.

Opakem jsou třídy celkově neukázněné s průměrným a podprůměrným prospěchem. V těchto třídách se pedagogům těžko udržuje kázeň a je zde daleko vyšší pravděpodobnost výskytu jedinců s výchovnými problémy.

Z výše uvedených důvodů by měli *učitelé alespoň rámcově znát postavení jednotlivých žáků v kolektivu z hlediska vlivu a oblíbenosti*. Agresoři se obvykle vyznačují tím, že mají velký vliv a nízkou oblíbenost, oběti agrese mají nízký vliv i oblíbenost.

Postoje žáků k šikaně se v průběhu školní docházky mění. Mladší děti zastávají překvapivě méně tolerantní postoj k šikaně než děti starší. Mladší děti šikanu odsuzují, jsou ochotny pomoci oběti a označit viníka. V období od 11 do 15 let sympatie k oběti klesají, stejně jako ochota pomoci jí.³⁸

2.5 Přímé a nepřímé známky šikanování

Přímé i nepřímé známky šikanování mohou být různě závažné. Zjistí-li pedagog častější výskyt některých příznaků, může to být způsobeno, tím že je dítě obětí šikany. Rozhodující je současný výskyt většího počtu příznaků a jejich kumulace.

Přímé známky šikany:

- ✓ Posměch, posměšné poznámky, přezdívka, nadávky, ponižování, hrubé žerty.
- ✓ Kritika, výtky na adresu dítěte pronášené pohrdavým, nepřátelským či nenávislivým tónem.
- ✓ Příkazy pronášené panovačným tónem a skutečnost, že se jim dítě podřizuje.
- ✓ Strkání, rány, kopání, které dítě neoplácí.
- ✓ Rvačky, zřetelně slabší z účastníků se snaží uniknout.³⁹

Nepřímé známky šikany:

- ✓ Dítě je o přestávkách často samo, nemá kamarády.
- ✓ Při týmových sportech bývá dítě voleno do družstva mezi posledními.

³⁸ //www.sikana.cz/

³⁹ Říčan, P., Agresivita a šikana mezi dětmi str. 50

- ✓ O přestávkách vyhledává blízkost učitelů.
- ✓ Má-li dítě mluvit před třídou, je nejisté a ustrašené.
- ✓ Působí smutně, nešťastně, depresivně, stísněně.
- ✓ Zhoršuje se jeho školní prospěch.
- ✓ Dítě má rozházené, poškozené nebo znečištěné věci.
- ✓ Špinavý nebo poškozený oděv.
- ✓ Odřeniny, modřiny, škrábance nebo řezné rány, které dítě nedovede uspokojivě vysvětlit⁴⁰.

Rodiče by měli věnovat pozornost příznakům, které učitel nemá možnost postihnout:

- ✓ Za dítětem nepřicházejí domů spolužáci ani kamarádi, netráví s nimi volný čas.
- ✓ Není zváno na návštěvu k jiným dětem.
- ✓ Do školy chodí s nechtíví.
- ✓ Dítě nechodí do školy a ze školy nejkratší cestou, ale pokaždé jinudy.
- ✓ Dítě chodí ze školy domů hladové (agresoři mu berou svačiny).
- ✓ Usíná s pláčem, má neklidný spánek.
- ✓ Dítě ztrácí zájem o učení.
- ✓ Doma bývá smutné, objevují se výkyvy nálad.
- ✓ Dítě častěji žádá o peníze, případně doma i krade.
- ✓ Dítě nápadně často hlásí ztrátu osobních věcí.
- ✓ Dítě je neobvykle agresivní vůči sourozencům.
- ✓ Dítě si stěžuje na bolesti břicha nebo hlavy, ráno zvrací, snaží se zůstat doma.
- ✓ Dítě se zdržuje víc doma⁴¹.

Postup při řešení šikany

Každá škola by měla najít účinné způsoby, pomocí kterých by mohla předcházet šikaně. Příčiny vzniku šikany ve škole mohou spočívat např. v nesprávné atmosféře ve škole, ve špatných mezilidských vztazích, nevšímavosti apod.⁴²

Setká-li se pedagog nebo rodiče dítěte s některými výše uvedenými příznaky, které v nich vzbudí podezření, že by se mohlo jednat o šikanování, je třeba dítěti věnovat patřičnou pozornost. Situaci může značně ulehčit, pokud se dítě svěří. ***Dospělý by měl dítě vyslechnout, pochválit a povzbudit, a také rozptýlit jeho obavy*** o tom,

⁴⁰ Říčan, P., Agresivita a šikana mezi dětmi, s. 50

⁴¹ Říčan, P., Agresivita a šikana mezi dětmi, s. 50

⁴² Bakošová, Z., Sociální pedagogika jako životná pomoc, s. 149

že žaluje. Dále je důležité vyzvednout jeho odhodlání a odvalu sdělit nám okolnosti těchto závažných skutečností. Dítě přesvědčíme, že mu chceme pomoci a poskytneme mu veškerou podporu.

V této fázi je nutné a **důležité správně posoudit situaci, rozlišit** zda se jedná o běžnou dětskou *šarvátku* nebo *šikanu*. Situace se stane přehlednější, jestliže je zaveden s dítětem rozhovor zaměřený na zjištění okolností a podrobností.

Zjistí-li se skutečnosti svědčící pro šikanování dítěte, je třeba:

- Poskytnout dítěti veškerou ochranu (např. při cestě do školy a ze školy i za cenu, že se rodiče budou uvolňovat z práce).
- Rodiče by měli poskytnout dítěti dostatek péče, více s ním komunikovat, věnovat se mu ve volném čase, odjet na chatu, chalupu či k prarodičům.
- Nemáme-li jistotu, že dítě nebude ohroženo během pobytu ve škole, ponecháme dítě doma, ale je třeba zvážit, zda v jeho situaci může být samo.
- Zhodnotíme situaci a budeme rychle usilovat o nápravu, v případě potřeby vyhledáme příslušného odborníka.⁴³

Zjistí-li rodiče, že je jejich dítě ve škole šikanováno, doporučuje se ve vztahu ke škole následující postup:

- Podle závažnosti zjištění se rozhodnout, zda věc bude projednána s třídním učitelem nebo rovnou s ředitelem školy.
- Navštívit školu, a to nejlépe oba rodiče, aby se mohli podpořit.
- Ve škole předejte informace, které máte k dispozici, a požadujte odpověď, zda je škola schopna a ochotna poskytnout kvalifikovanou odbornou pomoc.

V této situaci může vedení školy zaujmout následující postoj:

- *Škola spolupracuje s odborníkem*, případně má pro tyto situace odborně připraveného pedagoga. Rodiče se tedy společně s ním a třídním učitelem domluví na dalším postupu a stanoví si způsob vzájemné informovanosti.⁴⁴
- *Škola poctivě přizná*, že nemá dostatečné odborné zkušenosti. V tom případě je třeba domluvit, že škola vyhledá do určitého termínu pomoc příslušného odborníka a ten stanoví další postup. Rodiče by neměli připustit žádné

⁴³ / www.poradenskecentrum.cz/sikana-skola

⁴⁴ Kolář, M., Bolest šikanování, str. 169

neodborné zásahy vlastní iniciativou některého z pedagogů. Mohou také žádat o zvýšený dozor.

Lze také zvažovat, zda by pomohlo přeřazení do jiné třídy. Rozhodně je nezbytné zajistit dítěti doprovod do školy i ze školy.

- *Škola nebude o řešení jevit zájem*, rodičům obecně a nepřiliš přesvědčivě sdělí, že problém zvládne, že se to nějak vyřeší. Může se stát, že problém bude zlehčován, může dojít i k obviňování šikanovaného dítěte.

V takovém případě mohou rodiče odmítnout neodborný zásah a podle závažnosti případu se rozhodnout, zda za těchto podmínek budou posílat dítě do školy. Na místě je informovat příslušného inspektora, či pracovníka školského úřadu a požadovat odborný zásah a poskytnutí odborné pomoci. Rodiče mohou trvat na tom, že chtějí být informováni o všech krocích, které budou v daném případě podniknuty.⁴⁵

V praxi platí, že ***škola je povinná zabezpečit základní práva dítěte***.

V případě, že škola tuto povinnost neplní, je možnost podat stížnost u České školní inspekce, Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy, ve velice vážných případech lze podat žalobu u soudu.

Dochází-li k šikanování dětí v průběhu vyučování, před ním i po něm, a to ve škole, v jejím blízkém okolí nebo při činnostech organizovaných školou, nese škola plnou odpovědnost se všemi důsledky.

Jednání by měla probíhat klidně, věcně, bez emocí. Kolář M. doporučuje být důsledný a nedopustit neodbornost a polovičaté řešení. Rodiče mají věnovat pozornost tomu, jak bude škola postupovat při vyšetřování.

Ve škole ***je*** o dané situaci ***vždy informován příslušný třídní učitel***, který si vyžádá informace od všech vyučujících a k závažnějším případům přizve výchovného poradce, případně psychologa.

K tomu, aby pedagog zvolil správnou strategii a zajistil zjednání nápravy, je tedy nutné nejprve *zjistit stádium*, v jakém se šikanování nachází. U počátečních stádií šikan není nutno k získání úplných informací a výpovědí používat speciální metody. Využití

⁴⁵ Kolář, M., Bolest šikanování, 1.vyd. Praha: Portál, 2001, s. 169

speciálních metod vyšetřování, které ve své podstatě připomínají vyšetřovací metody policie, se však nevyhneme v případě rozvinuté šikany.

Určování pokročilosti šikany:

Chování, spolupráce, vztahy a celková atmosféra:

- V počátečním stádiu jsou oběti poměrně otevřené, mluví o tom, co se jim stalo. V pokročilém stádiu jsou oběti uzavřené, ustrašené, nechtějí vypovídat, svá zranění vysvětlují často neuvěřitelným způsobem.
- Závažnost a častost agresivních projevů – doba, po kterou šikanování trvalo, pokud šikanování trvalo déle než tři měsíce, je pravděpodobné, že jde o pokročilejší stádium.
- Počet obětí a agresorů – při větším počtu obětí a agresorů lze usuzovat na rozvinutou šikanu.

Při zjištění pokročilejšího stadia se doporučuje:

- zajistit ochranu obětem,
- nedělat zásadní kroky ve vyšetřování,
- využít spolupráce s odborným pracovištěm.

Při vyšetřování šikany je nutné vždy:

- Chránit zdroj informací.
- Prozradit co nejméně o tom, co nám je, a zejména co nám dosud není známo.
- Vyslechnout poškozeného, obviněného a svědky každého zvlášť a později jejich výpovědi konfrontovat.
- Všechny výpovědi pečlivě zaznamenat.⁴⁶

Při vyšetřování lehčích stádií šikany se doporučuje použít při rozhovoru s informátory, svědky a agresory, metodiku postupu, kterou zpracoval M. Kolář:

- ✓ *Rozhovor s informátory a oběťmi* – slouží k získání vnějšího obrazu šikanování. Informátory mohou být např. kamarádi nebo rodiče. Poté následuje rozhovor s oběťmi.⁴⁷

⁴⁶ www.poradenskecentrum.cz/sikana-skola

⁴⁷ Kolář, M., Bolest šikanování, s. 114 - 119

- ✓ *Nalezení vhodných svědků* – ve spolupráci s informátory a oběťmi vytipujeme členy skupiny, kteří budou ochotni pravdivě vypovídat.
- ✓ *Individuální* (nebo i konfrontační) *rozhovory se svědky* – **nikdy ne konfrontace obětí a agresorů!** Mělo by jít o doplňující a upřesňující rozhovory.
- ✓ *Zajištění ochrany obětem* – v případě potřeby (v počátečních stádiích šikanování nejsou většinou tato opatření potřebná).
- ✓ *Rozhovor s agresory a konfrontace mezi nimi* – je vždy poslední krok při vyšetřování, proto musíme být dobře připraveni a mít pádné argumenty v podobě důkazů. Jinak agresori vše zaprou a mohou se pomstít svědkům i obětem. Důležitost tohoto rozhovoru pro odhalování pravdy je většinou zanedbatelná. Toto setkání by mělo sloužit k tomu, abychom agresory okamžitě zastavili a ochránili tak jejich oběti.⁴⁸

Důležitá je dobrá příprava na jednotlivé rozhovory. Agresori budou zapírat, bránit se, obviňovat oběť. Zaměřujeme se na to, co bude následovat – na pomoc a nápravu.

Budeme odsuzovat nesprávné chování, ne však dítě samotné.

Tato strategie vyšetřování je univerzální a lze ji doporučit ve všech případech první pomoci. *Rodiče* mohou žádat veškeré informace a *měli by být informováni* o všech opatřeních, které škola v tomto směru podniká.

Odstranění patologického chování skupiny je dlouhodobá záležitost. M. Kolář nabízí dvě metody nápravy, které mohou posloužit jako první pomoc, neřeší však příčiny.

1. **metoda vnějšího nátlaku** - cílem je represivním způsobem přinutit viníky k zastavení chování a k dodržování norem.

Obsahem je: - individuální pohovor s agresory a jejich rodiči,
- oznámení o potrestání před celou třídou.

Důležitým krokem, který je součástí nátlakové metody, je informování žáků (třídy) o závěru výchovné komise. Tím škola jednoznačně vyjádří svůj postoj, že šikanování nebude trpěno. V krajních případech vedení školy může rozhodnout o okamžitém vyloučení iniciátora šikany nebo případ předat policii.

⁴⁸ Kolář, M., Bolest šikanování s. 114-119

2. metoda usmíření – je postavena na společném hledání nápravy v neformální atmosféře. Lze ji použít jen v určitých případech, veřejné označování členů skupiny za útočníky a oběti může vést k upevňování těchto rolí.⁴⁹

Pedagogicko-psychologická poradna při řešení šikany využívá tyto postupy:

- *Individuální vedení oběti*, cílem je získání náhledu na situaci, posílení sebevědomí jedince, interiorizaci postoje: „Nikdo s tebou nemá právo takto zacházet.“ Dobře zde funguje praktický nácvik chůze, postoje, intonace, mimiky, gest.
- *Individuální vedení agresora*, cílem je osvojení si sociálně přijatelných způsobů chování, zvýšení empatie a sociální citlivosti. Interiorizace postoje: „Nemáš právo s nikým takto zacházet, stejně jako nikdo nemá právo takto jednat s tebou“.
- *Spolupráce s rodinou*, př. oceňování sociálně přijatelného chování, charakter a uplatňování trestu.
- *Práce se skupinou*, cílem je rozvoj kooperativních postojů, zvyšování empatie, rezistence přijímání špatných norem. Využívá se zde psychoher, secvičování divadel aj.

Při nápravě šikany je velmi důležitý jednotný postup školy, rodiny a Pedagogicko-psychologické poradny (dále PPP).⁵⁰

2.6 Výchovná opatření

Škola má k dispozici pro potrestání agresorů řadu běžných, ale i mimořádných opatření. Patří k nim:

- Napomenutí, důtka třídního učitele, důtka ředitele, na středních školách též podmíněčné vyloučení či vyloučení ze studia.
- Snížení známky z chování.
- Převedení žáka do jiné třídy, pracovní či výchovné skupiny.
- Doporučení rodičům obětí i agresorů v ambulantním oddělení střediska výchovné péče (SVP) nebo v organizacích s obdobnou náplní činnosti jako SVP.

⁴⁹ Kolář, M., Bolest šikanování s. 121-124

⁵⁰ www.poradenskecentrum.cz/sikana-skola

V závažných případech šikanování lze užít opatření:

- Doporučení rodičům, aby zvážili dobrovolné umístění dítěte do pobytového oddělení SVP, případně do místně příslušného diagnostického ústavu.
- Podání návrhu na orgán sociálně právní ochrany dítěte k zahájení řízení o nařízení předběžného opatření či ústavní výchovy s následným umístěním dítěte v diagnostickém ústavu.
- Vyrozumění policie.⁵¹

Oběti šikanování se mohou obrátit pro psychoterapeutickou péči na PPP nebo na psychology.

Opatření v rodině:

- Pokud se rodiče dozví, že je jejich dítě agresorem, doporučuje P. Říčan pochopit jeho jednání jako přechodnou reakci na nějaké hluboké zklamání nebo ponížení. Za výchovně nejúčinnější rodičovskou reakci se považuje, jestliže oba rodiče svojí reakcí dají dítěti jasně najevo, že se provinilo proti řádu, který je nad lidmi. Žádoucí je, aby dítě prožilo hluboké zahanbení z toho, co udělalo. Poté může následovat odpuštění a trest, který bude přísnější než tresty za jiná dětská provinění. Trestat mají milující osoby, které opodstatněnost trestu jasně vysvětlí.⁵² Dále by se dítě mělo omluvit svojí oběti a stejně tak rodiče agresora by se měli omluvit rodičům oběti.
- Zjistí-li rodiče, že se jejich dítě stalo obětí šikanování, *je třeba dítěti věnovat čas a trpělivost*, vyjádřit dítěti svoji podporu a ochranu, přesně zjistit, co se stalo, a rozhodnout o dalším postupu. Ve vztahu ke škole je třeba obeznámit se zjištěnými skutečnostmi třídního učitele a ředitele školy.⁵³

⁵¹ www. Šikana.cz

⁵² Říčan, P., Agresivita a šikana mezi dětmi, s. 63

⁵³ Říčan, P., Agresivita a šikana mezi dětmi, s. 64

2.7 Dílčí závěr

Šikana se vyskytuje ve školách odedávna. Znepokojujícím faktem poslední doby však je to, že se čím dál častěji vyskytuje v rozvinutých formách a agresorům se často daří uniknout pozornosti pedagogů, kteří jsou buď příliš vytížení, neumějí nebo nemají zájem pracovat s problémovými dětmi a jejich rodinami. Citově opomíjené a zanedbávané děti si často zvyšují sebevědomí a prestiž rozvíjením nežádoucích aktivit, např. záškoláctvím, krádežemi, šikanováním spolužáků. Pedagogové se tak setkávají při šikanování s narůstající brutalitou a nelítostným chováním žáků.

Předpokladem kladného vlivu pedagoga na žáky je osobní přístup učitele a jeho přirozená autorita. Autorita učitele je přitom značně závislá na jeho společenském postavení, odborné způsobilosti, na jeho charakterových i morálních vlastnostech a schopnosti předávat informace, zkušenosti a názory. Pedagogové by tedy měli ovládat umění *pracovat s dětmi*. K žákům by měli přistupovat individuálně a získat přehled o jejich charakterových vlastnostech a schopnostech. Na základě těchto informací a vlastního pozorování pak může pedagog žáky usměrňovat a směřovat ke konkrétním cílům. Podaří-li se pedagogovi navodit ve třídě atmosféru vzájemné důvěry a spolupráce, výrazně tak sníží riziko výskytu šikanování mezi žáky a jiných nežádoucích projevů chování. Žáci dosahují lepších výsledků a do školy přicházejí bez obav.

Jestliže se v dětském kolektivu vyskytnou příznaky šikanování, je pro pedagoga důležité zjistit co nejvíce informací, rozhodnout, zda situaci vyřeší sám, nebo je nezbytné přizvat odborníky, a zvážit nejúčinnější opatření.

Akteři šikany jsou agresor a oběť. V současné době již psychologové spolu s odborníky z dalších oborů vysledovali některé typické vlastnosti pro agresora i oběti. Pokud jsou s nimi pedagogové a vychovatelé obeznámeni, zvyšuje se pravděpodobnost včasného odhalení šikany.

Vyskytne-li se ve škole šikana, negativní dopad šikany působí na všechny zúčastněné, nejvíce a nejčastěji na oběti a agresory, dále na rodinu, učitele, spolužáky a blízké okolí. Mnozí jedinci nesou následky na duševním a tělesném zdraví po celý život. Přibývá také případů, kdy oběť již není schopna snášet nátlak a ponižování, a proto přistoupí k sebevraždě.

Školní třída je skupina sdružující různě inteligentní, fyzicky i psychicky zdatné jedince, kteří byli vychováni v různých prostředích. Sejdou-li se ve třídě děti z fungujících rodin, stejných nebo podobných zájmů, dosahují ve vzdělávání obvykle dobrých výsledků a kázeň v těchto třídách lze usměrnit běžnými výchovnými metodami. V případě, že se vyskytne u některých jedinců anomálie v chování, kolektiv je zpravidla schopen tyto jedince usměrnit.

Opakem jsou třídy celkově neukázněné s průměrným a podprůměrným prospěchem. V těchto třídách se pedagogům těžko udržuje kázeň a je zde daleko vyšší pravděpodobnost výskytu jedinců s výchovnými problémy.

Setká-li se pedagog nebo rodiče dítěte s některými uvedenými příznaky, které v nich vzbudí podezření, že by se mohlo jednat o šikanování, je třeba dítěti věnovat patřičnou pozornost. Dospělý by měl dítě vyslechnout, pochválit a povzbudit, a také rozptýlit jeho obavy o tom, že žaluje. Dítě přesvědčíme, že mu chceme pomoci a poskytneme mu veškerou podporu. V této fázi je nutné a důležité správně posoudit situaci, rozlišit, zda se jedná o běžnou dětskou šarvátku nebo šikanu.

Zjistí-li se skutečnosti svědčící pro šikanování dítěte, je třeba nejprve zajistit dítěti ochranu a dále zajistit spolupráci rodičů se školou. Při řešení šikany ve škole je doporučeno postupovat dle vypracované metodiky MŠMT. V případě potřeby je možné situaci řešit i ve spolupráci s dalšími institucemi – PPP, SVP, psychology, policií apod.

Pro potrestání agresorů má škola k dispozici řadu běžných, ale i mimořádných opatření. Pro zvýšení výchovného efektu je důležité zvolit přiměřené opatření. O takovém opatření by měl spolurozhodovat vedle ředitele školy právě třídní učitel na základě osobní znalosti rodinného prostředí a povahových vlastností konkrétního žáka.

Jak z výše uvedených skutečností vyplývá, na vzniku šikanování ve školách se podílí více faktorů. Faktory týkající se rodinného výchovného působení může škola ovlivňovat pouze omezeně. Proto je nezbytné, aby škola využívala pro výchovné působení vlastních zdrojů, k nimž patří zejména kvalitní a pozitivně naladěni pedagogové, kteří jsou schopni vytvářet ve škole příjemnou atmosféru a dobré zázemí pro svoji práci i pro své žáky.

3. PREVENCE ŠIKANY

Prevenčí v souvislosti se šikanou není pouze předcházení šikanování, ale také jeho řešení na všech úrovních vývoje. Jedná se tedy o vytvoření ucelené ochrany dětí a mládeže před týráním spolužáků. V současné době se buduje tato ochrana ve spolupráci:

- dětí a rodičů,
- pedagogických a výchovných pracovníků ve školách,
- škol s odborníky z jiných resortů a nestátními organizacemi zabývajícími se prevencí šikanování (kriminálnísty pro mládež, sociálními kurátory, psychiatry),
- s odbornými službami resortu školství, které tvoří pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče, sociálně-pedagogická centra, diagnostické ústavy a další),
- ministerstva a krajských úřadů při vytváření legislativy pro prevenci šikanování,
- s Českou školní inspekcí a dalšími, kontrolami pověřenými, institucemi,
- s nevládními organizacemi, jako například Občanské sdružení proti šikanování aj., které zajišťují monitorování situace a zabezpečují ochranu práv dětí⁵⁴

Takto pojatá prevence vychází ze současných možností školství. Nezbytné však je, aby na jednotlivých stupních prevence působili vyškolení specialisté. Patří sem školní *metodik prevence* nebo *výchovný poradce*, okresní metodik preventivních aktivit, *krajský školský koordinátor*, školní inspektor, odborník ministerstva školství a další.

Pro tyto odborníky je nutné stále zajišťovat účinné vzdělávání. Dalším úkolem je *vymezení povinností a zodpovědnosti škol* za řešení šikany, která se odehrává ve škole.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy pro pedagogické pracovníky vypracovalo podklady pro sledování a odhalování patologických jevů v dětských kolektivech, charakteristiky a obvyklé projevy těchto dějů, metody řešení šikanování, následná výchovná opatření, spolupráci školy a výchovných ústavů s rodiči při řešení šikany a právní a formální pomoc při řešení následků.

⁵⁴ Kolář, M., Bolest šikanování, s. 201-203

I přesto, že MŠMT ve spolupráci s dalšími institucemi připravují širokou škálu podpůrných materiálů, organizují vzdělávací programy a kurzy pro zvyšování informovanosti a kvalifikace pedagogických pracovníků, leží největší tíha v prevenci, odhalování a řešení patologických jevů spojených se šikanou na řadových učitelích a výchovných pracovnících.

3.1 Druhy prevence šikany ve škole

O prevenci šikany uvažujeme jednak v případě, že k ní dosud nedochází, stejně tak jako v případě, kdy k ní prokazatelně došlo, byla provedena opatření k nápravě a chceme zamezit jejímu opakování. Možností, metod a zásad, kterými je možné předcházet a čelit šikaně, je celá řada.

Základní rozdělení v oblasti šikanování:

Primární prevence, uplatňuje se v případech, kdy k šikaně dosud nedošlo. Jejím základem je harmonická výchova, informovanost rodičů a dětí o problematice šikanování ve školách.

Jako účinný prostředek prevence se osvědčilo, budování otevřených, bezpečných a kamarádských vztahů mezi členy školního společenství.

Sekundární prevence, uplatňuje se v případech, kdy už k šikaně došlo, byla provedena opatření k nápravě a primárním úkolem je zamezit jejímu opakování. Patří sem včasná diagnostika, bezodkladné vyšetření šikany, provedená opatření (ochrana oběti, rozhovor s rodiči oběti a agresora, jednání s třídním kolektivem atp.), včetně výchovné práce s agresory (postihy, monitorování, výcvik sociálních dovedností aj.).

Terciální prevence, se rozvíjí v současné době. Hlavní myšlenkou je umožnit školám využít speciálně vytvořených pracovišť, která by celodenně pracovala zejména s agresory.

Zkušenosti z praxe ukazují, že nebezpečí šikany lze snížit i důsledným uplatňováním **obecných zásad**, které všeobecně prospívají dětskému duševnímu

a mravnímu vývoji. V současné škole jsou tyto zásady zanedbávány, což je příčinou nárůstu projevů dětské agrese.

K základním zásadám řadíme:

- ***Solidarita se slabými*** – úkolem učitele při prosazování spravedlnosti mezi dětmi je odedávna především ochrana slabších před silnějšími. Učitel může využívat každé příležitosti k tomu, aby slabší jedince povzbudil, dodal jim síly a odvahy, a tím posílil jejich sebevědomí, a dále jim poskytoval příležitost zapojit se do společných činností a celkově zapadnout do kolektivu.
- ***Podpora autority učitele*** – autorita školy i učitelů u nás v minulosti velice utrpěla a neutěšená situace stále přetrvává. Zvýšení autority a prestiže učitele i školy jako celku je dnes základní podmínkou toho, aby učitelé dobře plnili své poslání a také, aby se mohli lépe vypořádat s negativními jevy projevujícími se v chování žáků.
- ***Posílení demokracie ve třídě*** – jde především o styl jednání učitele s dětmi s jejich rodiči, jehož základem je:
 - a) ***Zjišťovat názory a přání dětí***, trpělivě jim naslouchat, diskutovat s nimi, být připraven uznat vlastní chybu.
 - b) Při různých příležitostech ***dávat dětem na výběr***, např.: „Kam se půjde na procházku?“

Sledujeme tím základní demokratické pravidlo, že vůle většiny rozhodne.
- ***Pěstování žákovské samosprávy*** v rámci školy i jednotlivých tříd. Děti se tak učí jednat v roli zástupců skupin s vyšší autoritou, která se s nimi radí a povzbuzuje jejich iniciativu.
- ***Informovanost rodičů*** o záležitostech a problémech školy. Jde o to, navázat s rodiči spolupráci a vytvořit tak prostředí vzájemné důvěry.
- ***Umožnit rodičům co nejčastější přístup do školy*** a podněcovat aktivitu rodičovské organizace na škole.
- ***Princip kooperace ve výchově*** – jehož podstatou je vytvářením kooperačních týmů podporovat zapojení outsiderů do skupinových aktivit, dát jim tak příležitost být platnými členy týmů a získat si respekt ostatních. Sestavování týmů je jeden z nejdůležitějších úkolů učitele, poněvadž všechny týmy mají být rovnocenné, vychází se tedy ze schopností všech žáků.⁵⁵ Dalším úkolem je učit

⁵⁵ Říčan, P., Agresivita a šikana mezi dětmi, s. 71 - 77

potenciální agresory i oběti šikany sociálním dovednostem, které naučí agresory jinou než agresivní interakci a obětem umožní vyhýbat se nežádoucím situacím.

➤ **Ideovou výchovu** – spočívající v tom, že jsou dětem vštěpovány základní hodnoty, na kterých stojí společnost, jako jsou úcta ke každé lidské bytosti, solidarita, soucit, obětavost, čest.⁵⁶

V rámci ideové výchovy může pedagog např. v hodině občanské nauky diskutovat s žáky na téma, jak by se měl chovat učitel k žákům, žáci k učiteli a mezi sebou navzájem. Výsledkem diskuze může být vypracování např. „Školní smlouvy“ či „Charty třídy“, které budou obsahovat pozitivně formulované společenské zásady, např.: „Nebudeme tolerovat šikánování a utlačování slabších.“, „Žáci si navzájem pomáhají.“ apod. Nakonec děti vyberou dvanáctero zásad (čtyři se týkají chování žáků k učitelům, čtyři chování učitelů k žákům a čtyři vzájemného chování žáků mezi sebou), zapíší je na list papíru, všichni podepíší a vyvěsí ve třídě.

Ideová výchova je nezbytnou součástí prevence tím, že obsahuje významnou **myšlenku, úcty ke každé lidské bytosti**⁵⁷.

Mezi další osvědčené metody prevence šikany patří **třídnické hodiny**. Někteří vyučující je považují zřejmě za ztrátu času, proto je nevyužívají v daném rozsahu. Přitom právě na třídnických hodinách může zkušený učitel prohodit s žáky různá témata, získat důležité informace o dění ve třídě, či o žácích samotných a také na ně může pozitivně výchovně působit, a tím ovlivnit nejen jednotlivce, ale i celkovou atmosféru ve třídě. Psychologové se jednoznačně shodují v názoru, že správné vedení třídních kolektivů je umění, které může být právě dobrou prevencí výskytu šikánování a dalších negativních jevů.

Dozor ve škole – dozor vyučujících nad žáky **je neúčinnějším preventivním opatřením** proti šikaně. Čím více pedagogů a dospělých dohlíží na udržování pořádku na chodbách a ve třídách během přestávek, tím méně příležitostí mají agresivní jedinci k šikaně spolužáků.

⁵⁶ Říčan, P., Agresivita a šikana mezi dětmi, s. 71 - 77

⁵⁷ Říčan, P., Agresivita a šikana mezi dětmi, s. 77 - 84

Podstata provádění dozoru spočívá v tom, že učitelé nestojí na jednom místě, ale procházejí chodbami, nahlíží do jednotlivých tříd a kontrolují rovněž méně frekventovaná místa a zákoutí ve škole.

Školské dokumenty pro oblast prevence šikanování

1. Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, č. j. 28 275/2000-22
2. Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže, č. j. 14514/200-51
3. Koncepce prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti Ministerstva školství.

3.2 Rodinná výchova jako spolehlivá prevence šikany ve škole

Nejdůležitější vliv na tělesný a duševní vývoj dětí má bezesporu **rodina**. Rodina je totiž institucí, která vytváří základy různých povahových vlastností, návyků a modelů chování u dětí. V procesu výchovného ovlivňování osobnosti **má rodina výsadní postavení**, poněvadž je prvním výchovným činitelem a nastupuje v počátečním období života člověka, které je pro utváření charakteru obdobím rozhodujícím. Z toho vyplývá, že rodiče by svým dětem měli věnovat co nejvíce času, protože poznáváním přírody a společenského života se dítě učí chápat určité skutečnosti, vnímá názory dospělých, učí se žít, pracovat a spolupracovat v kolektivu.

Vše, co prožijeme, nás vychovává. Výchova je tedy tvořivá činnost a měla by působit pozitivně. Rodiče by si měli uvědomovat, že jsou dětmi neustále sledováni, a jít jim příkladem.

Stěžejním úkolem při výchově dětí je dobře je připravit na začlenění do kolektivu jiných dětí a dospělých, do společnosti. To předpokládá vést děti k určité samostatnosti, dodržování pravidel životosprávy, pořádku a také vést je k zodpovědnosti. Výsledky výchovného působení rodičů se mohou projevit zanedlouho

po nástupu do školky či do školy. Rodiče by měli pečlivě sledovat chování i výsledky svých dětí a rozhodně by měli navázat spolupráci se školou. Jestliže děti vyrůstaly v optimálním rodinném prostředí, nedělá jim přechod do školky či školy větší potíže. Tak jak si děti musejí odstonat dětské nemoci, aby získaly imunitu a určitou odolnost, musí stejně tak získat sociální dovednosti. Čím více těchto sociálních dovedností získají a naučí se s nimi pracovat, tím lépe si dokážou ve škole i v životě poradit s manipulativními či agresivními jedinci v jejich okolí.

Zjistí-li však učitelé, či rodiče, že jejich dítě již na 1. stupni základní školy jakýmkoliv způsobem šikanuje, zastrašuje či jinak negativně ovlivňuje ostatní anebo naopak stává se obětí agresivních jedinců, je to zpravidla známkou nesprávného výchovného působení na dítě. V obou případech je nutné, aby se rodiče spojili s učiteli, získali informace a poté pečlivě zvážili možnosti nápravy.

Pro případ, že se dítě stane obětí šikany, je velmi důležité, aby *rodiče byli* velmi *vnímaví a rozpoznali*, že u jejich dítěte není něco v pořádku. Pokud zjistí, že se šikana jejich dítěte týká, měli by se pokusit získat si důvěru dítěte natolik, aby se dítě svěřilo se svým problémem. Jestliže ani tak dítě nenajde odvahu svěřit se dospělým se svým trápením, musí mít rodiče trpělivost a dítěti pečlivě naslouchat, projevovat citovou podporu a nezlehčovat obsah jeho sdělení. V okamžiku, kdy rodiče nabudou jistotu, že je dítě ve škole obětí šikany, měli by postupovat následovně:

- Poskytnout dítěti maximální oporu, nejméně do doby než podaří situaci vyřešit a bude zjednána náprava.
- Navštívit ředitele školy i třídního učitele – záležitost s nimi projednat a získat jejich stanoviska. Nejlepší variantou je pokud má škola vyškoleného odborníka, dohodnout si společný postup.

Další možností je obrátit se na pedagogicko-psychologickou poradnu, využít linku důvěry, navštívit rodiče agresora a usilovat o nápravu. V závažných případech šikany se rodiče mohou obrátit přímo na policii.⁵⁸

Všichni odborníci se shodují v názoru, že ***hlavním klíčem k úspěchu je spolupráce rodičů a učitelů.***

⁵⁸ Kolář, M., Bolest šikanování, s. 168

Dětem můžeme pomoci tím, že je naučíme pozitivně o sobě smýšlet, naučíme je, jak by měly reagovat na provokace a také základy asertivního jednání.

Zjistí-li pedagog nebo rodiče, že je dítě agresorem, platí výše popsany postup. Rodiče by se měli spojit s učitelem a hledat společně řešení problému.

Hlavním úkolem tedy zůstává: tlumit agresivní sklony těchto dětí, pozorně je sledovat a zakročit při prvním náznaku recidivy.

Děti usměřňujeme žádoucím způsobem:

- Používáme co nejvíce pochvaly, především pokud ovládnou agresivitu v provokující situaci.
- Zaměstnáme je činností, která je pro ně atraktivní a mohou v ní vyniknout.
- Učíme je sociálním dovednostem, tak, aby dosahovaly uspokojení konstruktivní činností.
- Pokusíme se v dětech povzbuzovat empatii, a to zejména vědomím, že jsou milovány.
- Pomůžeme jim vybudovat si osobní perspektivu tím, že vytvoří představu, čeho chtějí v budoucnosti dosáhnout, a to jim bude poskytovat motivaci.⁵⁹

⁵⁹ Říčan, P., Agresivita mezi dětmi s. 87

3.3 Dílčí závěr

Prevencí v souvislosti se šikanou rozumíme nejen předcházení šikanování, ale také jeho řešení na všech úrovních vývoje. Naší společnou snahou by tedy mělo být vytvoření ucelené ochrany dětí a mládeže před týráním spolužáky.

Řešení školní šikany má řadu překážek, mezi které patří např. chování pedagogů, ředitelů i jednotlivých žáků, dále nedostatečné legislativně-kázeňské pravomoci školy a v neposlední řadě i přístup rodičů k výchově dětí a ke spolupráci se školou.

Žádoucím a očekávaným řešením tedy je vypracování preventivních programů a jejich uvádění do praxe. Chceme-li, aby tyto programy dobře fungovaly, je nezbytné zapojovat do jejich realizace všechny zúčastněné složky. Spolupráce na úrovni MŠMT představuje zajištění programů po stránce legislativní. Spolupráce na úrovni škol představuje výběr kvalitních pedagogů a vychovatelů, předávání nových informací a poznatků, vytváření optimálního prostředí pro práci pedagogů a pro vzdělávání žáků.

Spolupráce rodičů se školou by měla vést ke vzájemné informovanosti rodičů i pedagogů o úrovni vzdělávání, osobního rozvoje a zájmů jejich dětí.

V souvislosti s častým výskytem různě závažných druhů šikanování ve školách a stále se zvyšující agresivitou dětí a mládeže považují za nutné neustále apelovat na rodiče, aby s dětmi trávili co nejvíce času, sledovali jejich potřeby, povzbuzovali děti k rozvíjení zájmové činnosti v rozličných oblastech umění, kultury či sportu.

Všichni rodiče by měli mít neustále na mysli, že rodina má z hlediska výchovného ovlivňování osobnosti výsadní postavení, poněvadž nastupuje v počátečním období života člověka, které je pro utváření jeho charakteru obdobím rozhodujícím. Rodina je nenahraditelná v oblasti emocionálního vývoje dítěte, má poskytovat citové zázemí a útočiště. Rodiče poskytují dětem důležité identifikační vzory a příklady chování. Stálé a vřelé citové klima má svůj nesporný význam nejen pro děti vyrůstající v rodině, ale i pro dospělé rodinné příslušníky a jejich okolí.

Stěžejním úkolem rodičů je dobře děti připravit na začlenění do kolektivu jiných dětí a dospělých, do společnosti. To předpokládá vést děti k určité samostatnosti, dodržování pravidel životosprávy, etiky, pořádku a také vést je k zodpovědnosti.

Podarí-li se rodičům vytvořit dobré rodinné zázemí a vychovají-li přiměřeně sebevědomé, všestranné dítě s rozvinutou sítí sociálních kontaktů, výrazně tím sníží pravděpodobnost výskytu výchovných potíží či přímo šikanování ve školním věku a v období puberty.

Vyrůstají-li děti v problémových a dysfunkčních rodinách, výrazně se tím zvyšuje pravděpodobnost výskytu výchovných potíží a zvýšené agresivity již v mladším školním věku.

Podle mého názoru, vycházejícího z praxe ve středisku výchovné péče, máme značné nedostatky v působení právě na ty rodiče, kteří z nejrůznějších důvodů nevládnou řádnou výchovu svých dětí. Několikrát jsem se přesvědčila, že rodiče, kteří neumí správně komunikovat a výchovně působit na své děti, většinou nemají zájem dobrovolně spolupracovat se školou ani s odborníky, kteří by jim pomohli jejich nedostatky „upravit“ a zlepšit tak, alespoň částečně, jejich výchovné metody a mnohdy i sociální situaci.

Myslím si, že systém prevence v oblasti šikany u nás již sice funguje, ale neustále je třeba jej zdokonalovat a klást větší důraz na informovanost jak rodičů, tak pedagogů a široké veřejnosti. Nelehkým úkolem učitelů a pracovníků ve školství pro příští období je informovat děti a mládež v rámci výuky ve školách jednak o prevenci šikany a sociálně patologických jevů a dále se zaměřit na výchovu k rodičovství. Dětem zdůrazňovat význam a funkce rodiny, potřebu rodinného zázemí zejména při výchově dětí jako vhodnou prevenci šikany a jiných výchovných potíží.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4. PROJEKT PRŮZKUMNÉHO ŠETŘENÍ - ŠIKANOVÁNÍ VE ŠKOLE

ZKUŠENOSTI ŽÁKŮ ZŠ SIROTKOVA V BRNĚ SE ŠIKANOU VE ŠKOLE

Hlavním úkolem průzkumného projektu bylo získat od žáků I. a II. stupně ZŠ a jejich pedagogů informace o tom, jak vnímají problematiku šikany ve škole, jaké s ní mají zkušenosti a zda mají dostatečné množství informací o této problematice.

Cílem práce bylo získat informace o postojích a zkušenostech žáků a jejich pedagogů se šikanováním. Při průzkumu jsem se zaměřila zvláště na otázky týkající se rozdílů ve vnímání šikany u dětí na I. a II. stupni, dále na to, co děti vnímají jako „normální“ přiměřené chování a co považují a projevy agrese či šikany.

U pedagogů jsem zjišťovala, zda mají dostatečné informace týkající se dané problematiky a zejména, co znamená šikana pro učitele, jak rozpoznají počínající šikana v dětském kolektivu a jak šikaně předcházejí?“

4.1 Stanovení hypotéz

ve vztahu k žákům

H1: Žáci nejsou dostatečně informováni o tom, co je to šikanování.

H2: Agresivita dětí se zvyšuje a posunuje se do období mladšího školního věku.

H3: Mladší žáci jsou vnímavější vůči projevům agresivity a násilí než starší spolužáci.

H4: Stanou-li se děti svědkem či obětí šikany ve škole, svěří se nejdříve rodičům.

ve vztahu k pedagogům

H 5: Třídní učitelé mohou svým vlivem a výchovným působením šikanování žáků ve třídě předcházet.

4.2 Metody a techniky šetření

Pro praktickou část své diplomové práce jsem si zvolila kvantitativní metodu průzkumu, formou dotazníkového šetření s následným statistickým zpracováním a vyhodnocením získaných dat, doplněnou o konkrétní poznatky z praxe a kazuistiku. V dotazníku byly použity otázky uzavřené, otevřené a polootevřené. Pozorování probíhalo nestrukturovanou a přímou formou, za pomoci popisných záznamů jevů tak, jak se vyskytly. Pozorovaných činností jsem se zúčastnila jako divák, ne jako přímý účastník.

4.3 Organizace a realizace průzkumného šetření

Dotazníkové šetření jsem provedla na ZŠ Sirotkova u žáků 5. tříd I. stupně, žáků 7. a 8. tříd II. stupně a jejich pedagogů.

Skupinu respondentů tvořilo:

- 13 dívek ve věku 11-12 let
- 19 chlapců ve věku 11-12 let
- 14 dívek ve věku 13-15 let
- 19 chlapců ve věku 13-15 let
- 12 pedagogů

Věková skupina 11-12 let byla celkově zastoupena 32 žáky a žákyněmi.

Věková skupina 13-15 let byla celkově zastoupena 33 žáky a žákyněmi.

Dotazník vyplnilo celkem 12 pedagogů.

Ve druhé polovině praktické části jsem popsala výsledky pozorování, které jsem v rámci sbírání materiálů a informací k danému tématu diplomové práce, uskutečnila na odloučeném pracovišti Pedagogicko-psychologické poradny v Poradenském centru pro drogové a jiné závislosti v Brně a dále ve Středisku výchovné péče Help me.

KONSTRUKCE DOTAZNÍKŮ

Dotazník obsahoval 20 otázek. Otázky byly uzavřené, otevřené, výběrové a výčtové. Otázky byly seřazeny podle oblastí zkoumaného problému:

- otázky informativního charakteru	č. 1 pohlaví č. 2 věk
- otázky týkající se zájmů	č. 3
- otázky rodinného zázemí respondentů	č. 4
- otázky informovanosti rodičů	č. 12
- otázky týkající se zázemí ve škole	č. 5, 6
- otázky zaměřené na informovanost o šikaně	č. 7, 8
- otázky zaměřené na zkušenosti se šikanou	č. 9, 11, 14
- otázky zjišťující důvěru žáků	č. 10, 13
- otázka zaměřená na definování agresivního jednání a následného trestu	č. 15, 20
- otázky týkající se klimatu ve třídě	č. 16, 17
- otázky týkající se vlivu třídního „vůdce“ na ostatní žáky	č. 18, 19.

Příprava průzkumného šetření

Průzkumnému šetření předcházelo sestavení dotazníku, jehož obsah, rozsah a formu jsem konzultovala s psychologem PPP v Brně. Následně byl proveden kontrolní průzkum u osmi náhodně vybraných respondentů ve věku 10-13 let, pomocí něhož byla ověřena srozumitelnost a jednoznačnost otázek uvedených v dotazníku.

Shromáždění dat

Průzkumné šetření probíhalo písemnou formou – anonymním vyplněním dotazníku, který nám umožnil rychle a efektivně zjišťovat informace v podobě odpovědí na kladené otázky. Celkem bylo osloveno 65 respondentů ze ZŠ Sirotkova v Brně, z toho bylo 27 (tj. 41,5%) dívek a 38 (tj. 58,5%) chlapců. Velikost zkoumaného souboru tedy tvořilo 13 dívek ve věku 11-12 let, 19 chlapců ve věku 11-12 let, 14 dívek ve věku 13-15let a 19 chlapců ve věku 13-15let a také 12 pedagogů.

Dotazníky byly vyplňovány v rámci výuky občanské a rodinné výchovy v 5.,7.a 8.třídách.

Dotazníky vyplnilo také 16 pedagogů, 8 učitelů z I. stupně a 8. učitelů vyučujících na II. stupni ZŠ.

Sběr dat byl proveden v průběhu měsíce května 2009. Dotazování bylo prováděno přímo zadavatelkou. Žáci i učitelé byli seznámeni s předmětem průzkumného projektu. Žákům byl předložen dotazník se slovním doprovodem a byly jim vysvětleny případné nejasnosti.

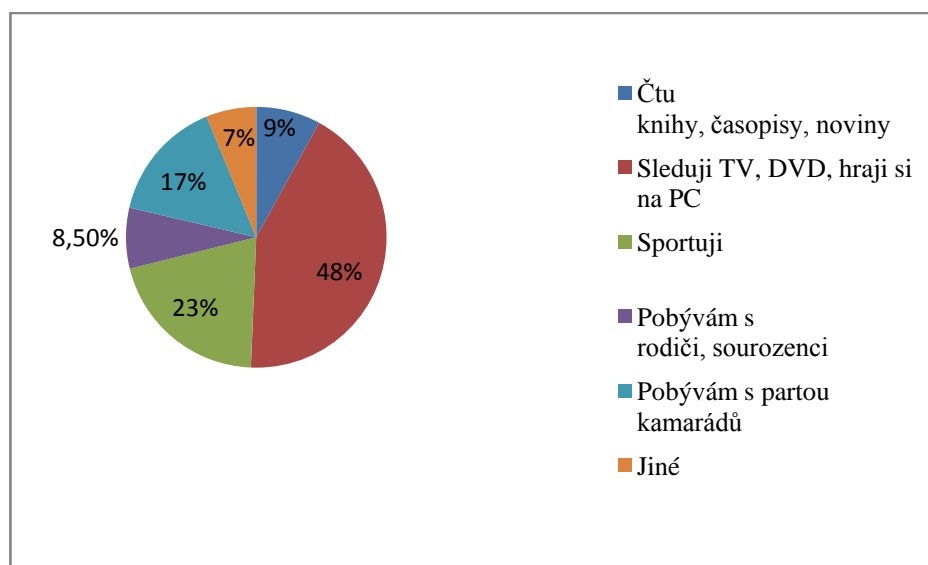
Metody zpracování dat

Při zpracování dat byla provedena jejich analýza a byly zkoumány vzájemné souvislosti mezi vybranými proměnnými. Dále byly vypracovány přehledy četností odpovědí a zjištěné hodnoty byly zpracovány graficky.

V poslední fázi byly zjištěné údaje vyhodnoceny a interpretovány návrhy a provedení přiměřených opatření.

4.4 Analýza výsledků průzkumu

Graf č. 1 Trávení volného času dětí

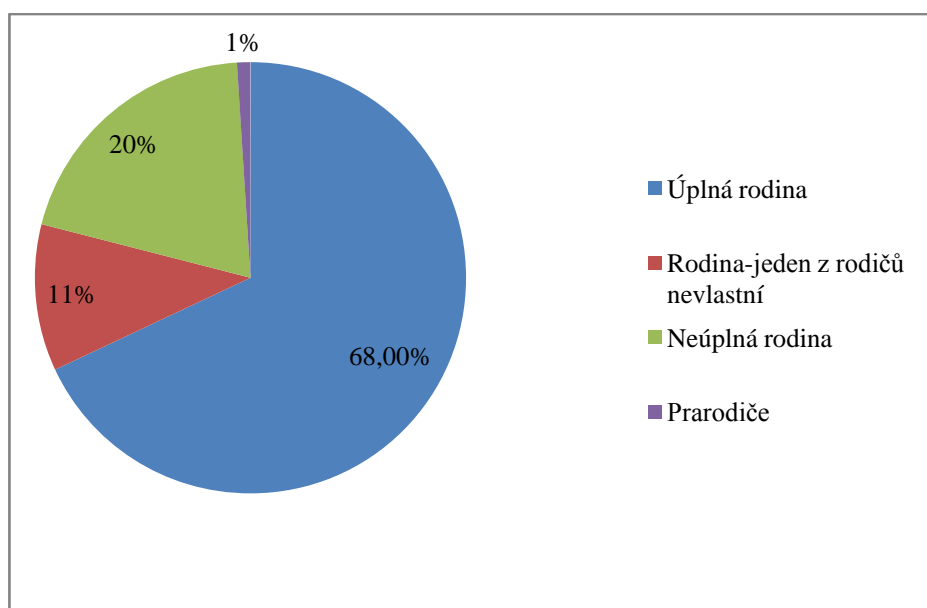

Z odpovědí respondentů vyplynulo, že **nejvíce žáků** (48%) tráví svůj volný čas sledováním televize a počítačovými hrami, 23% sportuje, 17% nejraději pobývá s partou kamarádů, 9% dětí se ve volném čase věnuje četbě, 8,5% dětí opovědělo, že rádi tráví volný čas s rodiči a sourozenci, 7% dětí zatklo položku „jiné“ a uvedlo, že se učí cizí jazyk, nebo navštěvuje zájmové kroužky.

Zjištěné závěry korespondují s mojí osobní zkušeností, že téměř polovina dětí a mládeže (48%) neumí využívat volný čas a tráví jej **pasivně** sledováním televize a počítačovými hrami. 17% respondentů uvedlo, že volný čas nejraději tráví s partou kamarádů, což opět koresponduje se skutečností. Podle mého názoru je právě tato skupina dětí nejvíce ohroženou skupinou. Jednotlivci obvykle nemají dostatek stimulů a kontroly ze strany rodičů a z nedostatku jiných činností se mohou projevat agresivně vůči ostatním, vyhledávají nové zkušenosti a rozptýlení v podobě alkoholu, cigaret, drog apod.

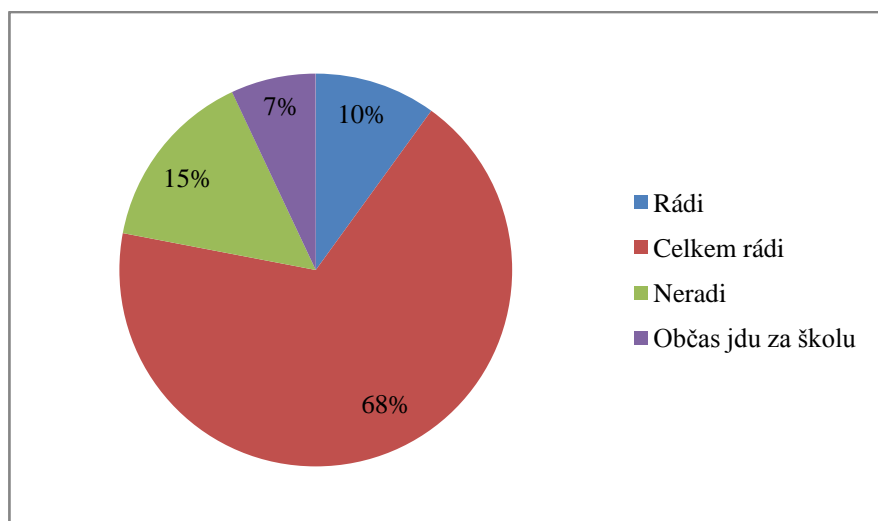
Z výše uvedeného tedy vyplývá, že **aktivně**, s rodinou, nebo vzděláváním je ochotno trávit svůj čas 47,5% dotázaných školáků. Tento výsledek v porovnání s jinými školami vychází velice příznivě. Je to dáno patrně tím, že škola má od 5. ročníku matematicky zaměřené třídy, do nichž si vybírá nejlepší žáky i z jiných škol.

Graf č. 2 Rodinné prostředí respondentů

Z odpovědí vyplývá, že 68% žáků žije v úplné rodině a 11% žáků žije v úplné rodině, kde je jeden z rodičů nevlastní. 20% žáků žije pouze s jedním rodičem a 1% respondentů uvedlo, že je vychovávají prarodiče.

Graf č. 3 Vztah žáků ke škole

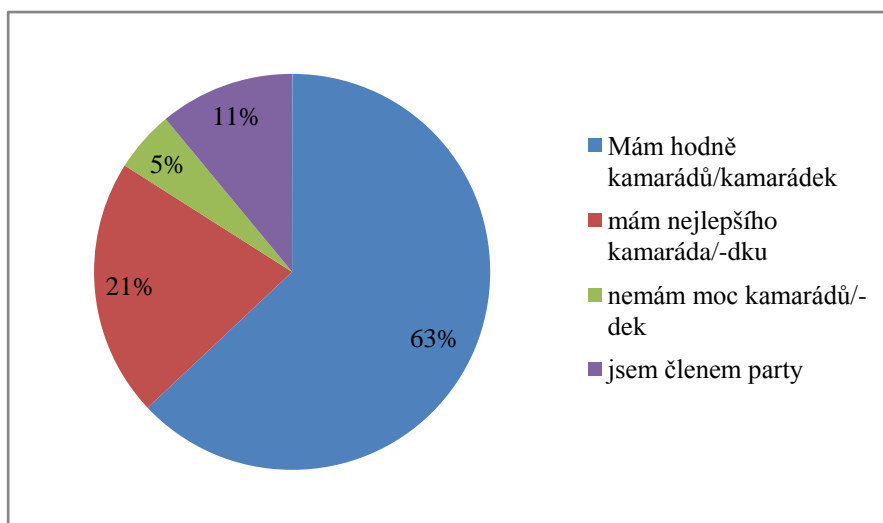
Výsledky šetření ukázaly, že 68% dětí chodí do školy celkem rádi, 10% žáků se do školy „těší“, 15% žáků chodí do školy nerado a 7% žáků přiznalo, že jdou občas za školu.

Zjištěné výsledky šetření mě nepřekvapily a považuji je za odpovídající skutečnosti. Škola má pěkně a moderně upravené učebny i prostření kolem školy, pedagogové jsou velice vstřícní jak k žákům, tak i při jednání s rodiči. Vedení školy děti podporuje v rozvíjení jejich zájmů.

Výsledek 78% spokojených žáků tedy ukazuje, že vynaložené úsilí pedagogů, děti oceňují.

Skupinu asi 15% žáků, kteří do školy chodí neradi, považuji za rizikovou vzhledem k možnosti výskytu šikanování. Tito jedinci se buď již stali obětí šikany, nebo by se jí, snadněji než ostatní, mohli stát v budoucnosti.

Graf č. 4 Oblíbenost v kolektivu

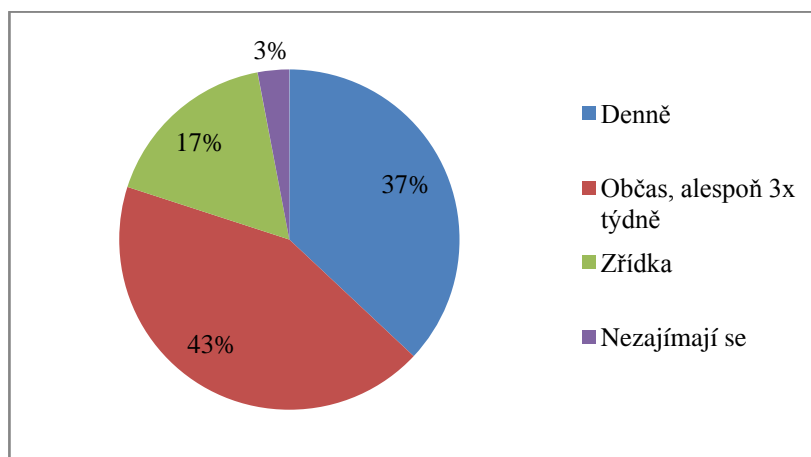
Výsledek šetření ukazuje, že 63% dětí je schopno si *ve škole najít více kamarádů/-dek*, můžeme proto předpokládat, že mají dobře rozvinuté sociální dovednosti.

21% respondentů se přiklonilo k možnosti – ve škole mám nejlepšího kamaráda/-ku.

Skupina asi 5% žáků uvedla, že nemá moc kamarádů, a 11% žáků uvedlo, že jsou členy party.

Poslední dvě uvedené skupiny tedy považují za rizikové. Jako preventivní opatření bych navrhovala procvičit u dětí sociální dovednosti.

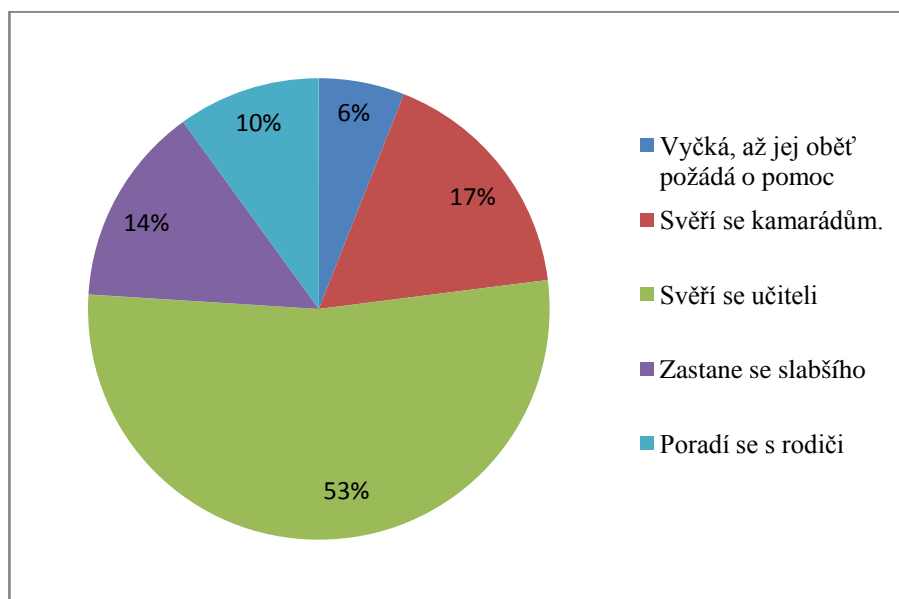
Graf č. 5 Zájem rodičů o dění ve škole

Při zjišťování **zájmu rodičů o dění ve škole** jsme zjistili, že 37% respondentů si s rodiči povídá o škole denně, 43% dotázaných si povídá o škole s rodiči alespoň třikrát týdně, 17% žáků odpovědělo na uvedenou otázku „ málokdy“, a 3% žáků uvedla, že s rodiči o škole vůbec nemluví.

Ve výsledku se tedy 80% rodičů o dění ve škole zajímá alespoň občas, naopak asi 20% rodičů se o dění ve škole nezajímá. Škola by se měla pokusit u těchto rodičů podnítit zájem o dění ve škole.

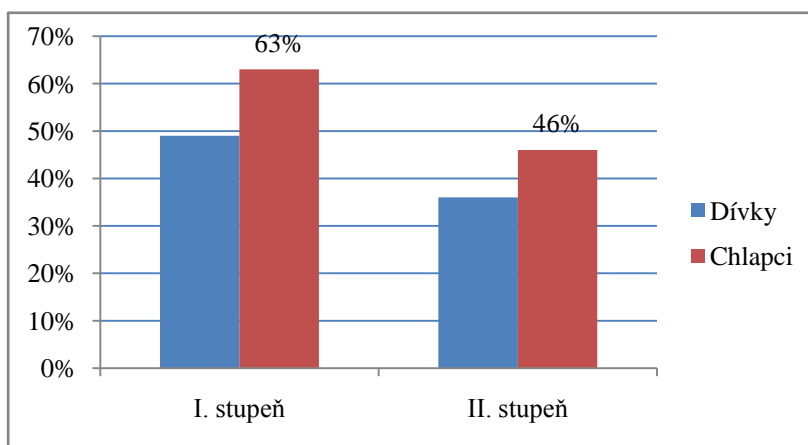
Graf č. 6 Hodnocení reakcí žáků v případě, že se stanou svědky či oběti šikany.

Reakce respondentů byly u tohoto bodu neočekávané. V odpovědích na otázku „*Jak se zachováš, pokud se dozvíš, nebo sám zjistíš, že je Tvůj kamarád někým šikanován?*“ odpovědělo 53% žáků, že se svěří učiteli, kterému důvěřuje, 14% uvedlo, že by kamarádovi poskytli pomoc sami (zastali by se ho před agresorem) a 10% uvedlo, že by se svěřilo rodičům. Zbýlých 17% by se svěřilo kamarádům a 6% vyčká, požádá-li jej kamarád o pomoc.

Výsledek tedy lze interpretovat tak, že více jak polovina dětí má ve škole oblíbeného učitele, kterému je ochotna se v případě potřeby svěřit a požádat jej o pomoc, 14% žáků je ochotno kamarádům ihned pomoci, jen 10% dětí by se svěřilo rodičům, ale 17% dotázaných má důvěru jen ke kamarádům.

Graf č. 7 Vnímavost vůči potenciálnímu nebezpečí šikany, agresivnímu chování.

Ve výše uvedeném grafu je znázorněn rozdíl ve vnímání agresivního jednání či šikany u žáků 5. ročníků v porovnání s žáky 6. a 7. ročníků. Určitá diference je patrná také při porovnání odpovědí dívek a chlapců.

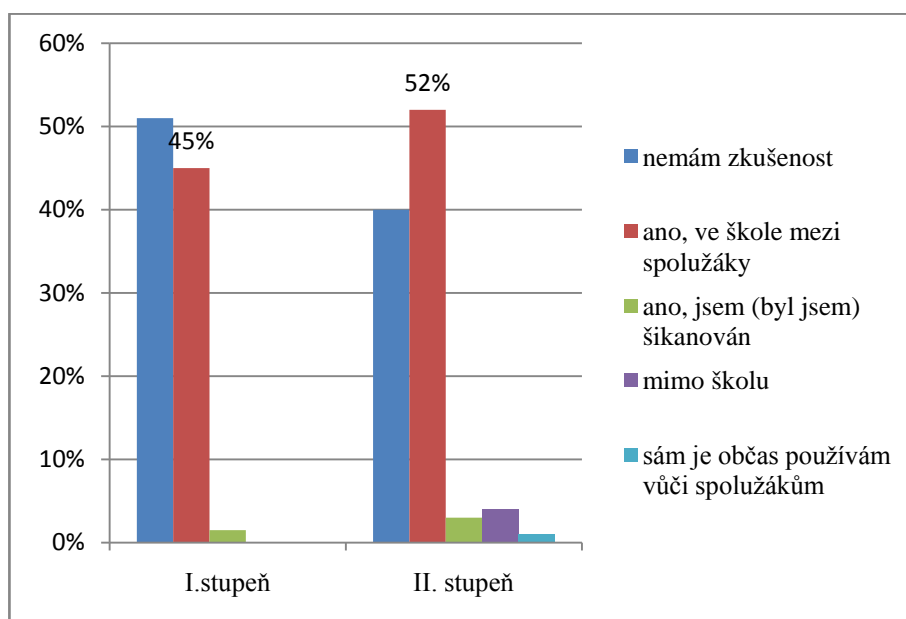
Reakce dětí na otázku: „*Co si představuješ pod pojmem agresivní jednání a šikana?*“ korespondují i s výsledky výzkumů provedených odborníky zabývajícími se šikanou.

Z grafů je patrné, že *mladší žáci jsou vůči projevům agresivity a násilí citlivější než starší spolužáci. U starších dětí dochází k výraznému posunu citlivosti vnímání při rozlišování, co je a co není šikana, nebo agresivní jednání, a to směrem k výrazně nižší citlivosti a nižší rozlišovací schopnosti. Zřejmě proto je pro pedagogy často až zarážející, jak hrubé chování považují žáci za „normální“.*

V souvislosti se sníženou vnímavostí klesá patrně i ochota jednotlivců pomoci šikanovanému spolužákovi.

V obou věkových skupinách je patrné, že dívky jsou vůči agresivnímu jednání a šikaně vnímavější než chlapci.

Graf č. 8 Zkušenosti s projevem šikanování

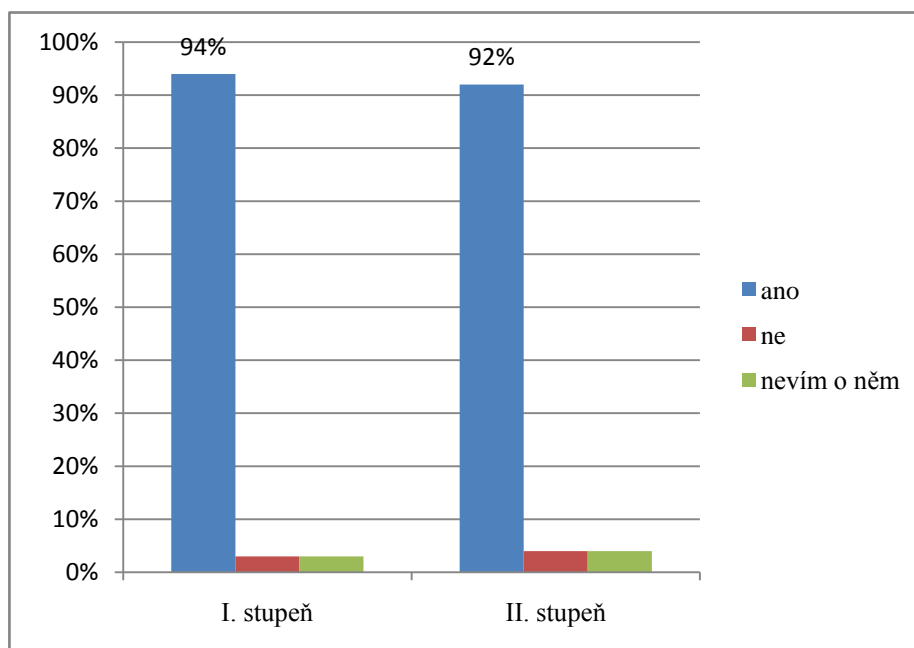
Uvedený graf zachycuje reakce žáků na otázku: „*Setkal/a jsi se sám/sama někdy s některými projevy šikany?*“

Z odpovědí vyplynulo, že více než polovina (51%) dotazovaných žáků 5. tříd se vyjádřila, že se s projevy šikany dosud nesetkala, 45% žáků uvedlo, že se s projevy šikany setkala ve škole a 2,5% respondentů odpovědělo, že jsou šikanováni spolužáky.

Z odpovědí žáků II. stupně vyplynulo, že 40% žáků se s projevy šikany dosud přímo nesetkala, 52% žáků se setkala s projevy šikanování ve škole mezi spolužáky, 4% žáků se s projevy šikany setkala mimo školu, 3% dotázaných připouští, že jsou šikanováni a 1% dotazovaných odpovědělo, že projevy šikany sami používají vůči spolužákům.

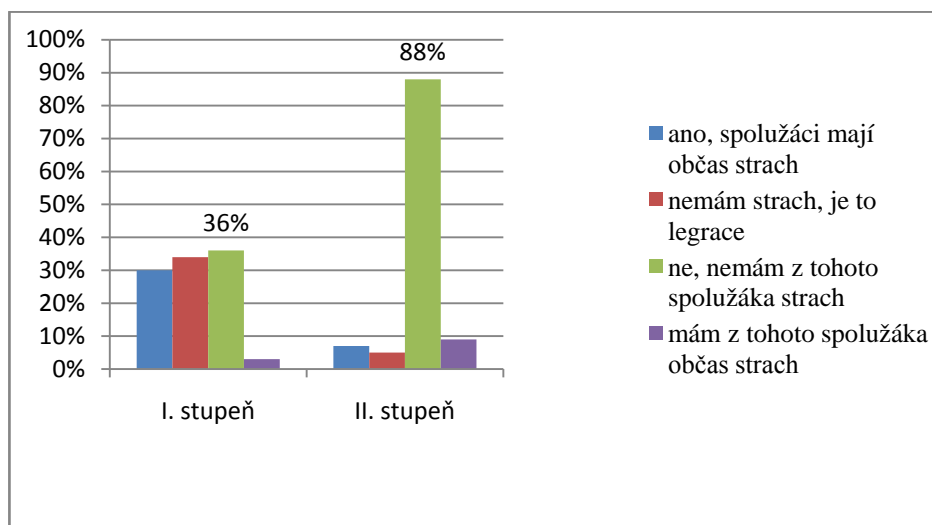
Z odpovědí žáků jednoznačně vyplývá, že se žáci nejčastěji setkávají s projevy šikany přímo ve škole mezi spolužáky, projevů šikanování u žáků na II. stupni značně přibývá. 3% dotazovaných žáků přiznávají, že jsou šikanováni spolužáky. Ve skutečnosti je těchto žáků pravděpodobně více.

Graf č. 9 Hodnocení výskytu „vůdců“ v třídních kolektivech

Při zjišťování pravděpodobnosti *výskytu agresorů v třídních kolektivech* uvedlo 94% žáků I. stupně, že mají ve třídě spolužáka, který děti provokuje, posmívá se slabším a dělá jim naschvály a 6% žáků tuto možnost popírá. Žáci druhého stupně odpovídali podobně, 92% respondentů uvedlo – ano, 4% žáků odpověděla jednoznačně ne, 4% dětí odpověděla „nevím o něm“.

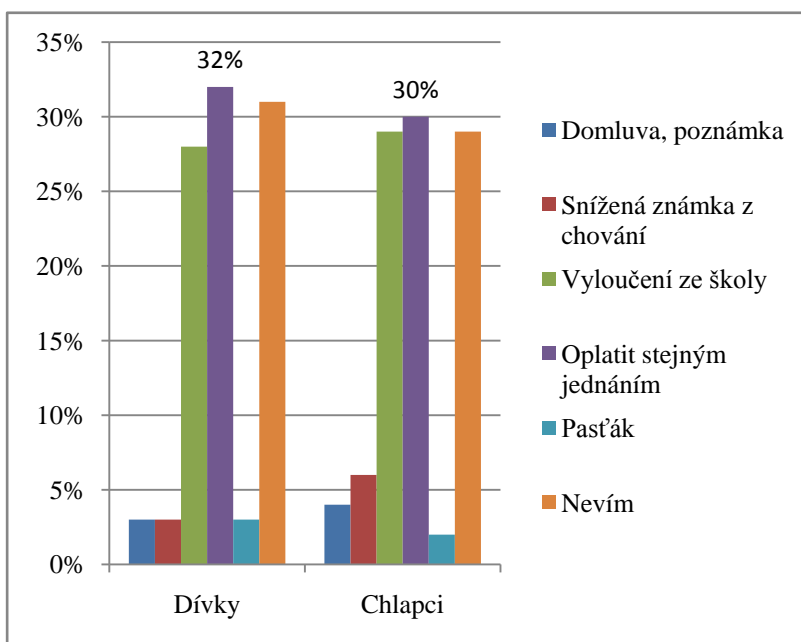
Graf č. 10 Názor žáků na postavení „vůdce“ v kolektivu (vyjádření obav).

Vyhodnocením opovědí jsme zjistili, že v každé třídě je jedinec, který je *vůdčím typem*. Mladší žáci byli při hodnocení nebezpečných tendencí tohoto jedince velmi opatrní a vyrovnaní, 30% dotázaných uvedlo, že z tohoto spolužáka mají ostatní občas strach, 3% žáků uvedla, že oni sami mají z tohoto spolužáka strach, 34% dětí jeho jednání považuje pouze za legraci a 36% žáků jednoznačně vyhodnotilo situaci možností ne – nemáme z tohoto spolužáka strach.

U starších žáků byla preference odpovědi ne – nemáme z tohoto „vůdce“ strach 88% dotázaných, 9% žáků uvedlo, že oni sami mají z tohoto žáka strach, 7% respondentů má pocit že, se tohoto žáka ostatní občas obávají, a 5% žáků vyhodnotilo jeho jednání jako legraci.

Graf č. 11 Názor žáků na způsob potrestání spolužáků, kteří ubližují ostatním.

Jak je z grafu patrné, *názor na potrestání agresivního jednání* je u dívek i chlapců téměř totožný. 32% dívek a 30% chlapců by agresorovi oplatilo stejným jednáním, 28% dívek a 29% chlapců by agresora vyloučilo ze školy, 31% děvčat a 29% chlapců se k postihu nevyjádřilo, mírné tresty formou poznámky či domluvy by volilo 3% dívek a 4% chlapců, zhoršenou známku z chování uvedlo 3% dívek a 6% chlapců a k zásadnímu opatření, kterým je umístění v pasťáku, by se uchýlilo 3% dívek a 2% chlapců.

Shrnutí – hodnocení odpovědí žáků

Při porovnání získaných výsledků zobrazených v uvedených grafech zjišťujeme, že 23% respondentů ve volném čase sportuje, 48% žáků se ve volném čase věnuje počítačovým hrám, poslechu hudby a sledování televize, 17% dětí tráví čas s partou a 22% dětí tráví volný čas s rodinou nebo v zájmových kroužcích.

Ve výsledku celkem asi polovina dětí tráví volný čas aktivně s rodinou a sportovními aktivitami, četbou, návštěvou kroužků.

Dále z průzkumu vyplynulo, že 78% dotazovaných žije v úplné rodině a 20% dětí žije s jedním rodičem.

Většina rodičů (80%) sleduje dění ve škole průběžně, 3% rodičů neprojevují zájem o dění ve škole.

Většina žáků (78%) je ve škole spokojena, školní docházka je bez větších problémů, 15% žáků chodí do školy nerada a 7% respondentů připustilo, že jdou občas za školu.

84% žáků má ve škole jednoho nebo více kamarádů, 5% dětí připouští, že nemá moc kamarádů a 11% žáků je členy party.

V případě, že se žáci stanou svědky nebo obětí šikany – **58% dětí** uvádí, že **by se svěřilo učiteli, 10% žáků by se svěřilo rodičům**, 14% je ochotno se zastat slabšího a 17% respondentů má důvěru v kamarády.

U starších dětí dochází výraznému posunu citlivosti vnímání při rozlišování, co je a co není šikana, nebo agresivní jednání, a to směrem k výrazně nižší citlivosti a nižší rozlišovací schopnosti.

Z odpovědí žáků jednoznačně vyplývá, že **žáci se nejčastěji setkávají s projevy šikany přímo ve škole mezi spolužáky**, projevů šikanování u žáků na II. stupni značně přibývá.

3% dotazovaných žáků přiznávají, že jsou šikanováni spolužáky.

Při zjišťování pravděpodobnosti výskytu agresorů v třídních kolektivech uvedlo 94% žáků I. stupně, že mají ve třídě spolužáka, který děti provokuje, posmívá se slabším a dělá jim naschvály a 6% žáků tuto možnost popírá.

Žáci druhého stupně odpovídali podobně, 92% respondentů uvedlo – ano, 4% žáků odpověděla jednoznačně ne a 4% dětí odpověděla – nevím o něm.

Při zjišťování vůdčích osobností ve třídních kolektivech zjišťujeme, že v každé třídě je alespoň jeden žák, který je vůdčím typem. Mladší žáci byli při hodnocení nebezpečných tendencí tohoto jedince velmi opatrní, 30% dotázaných uvedlo,

že z tohoto spolužáka mají ostatní občas strach, 3% žáků uvedlo, že oni sami mají z tohoto spolužáka strach, 34% dětí jeho jednání považuje pouze za legraci a 36% žáků jednoznačně vyhodnotilo situaci možností „ne – nemáme z tohoto spolužáka strach.“

U starších žáků byla preference odpovědi „ne – nemáme z tohoto vůdce strach“ 88% dotázaných, 9% žáků uvedlo, že oni sami mají z tohoto žáka strach, 7% respondentů má pocit, že se tohoto žáka ostatní občas obávají a 5% žáků vyhodnotilo jeho jednání jako legraci.

Šetření ukazuje, že 63% dětí je schopno si ve škole najít více kamarádů/-dek, můžeme proto předpokládat, že mají dobře rozvinuté sociální dovednosti.

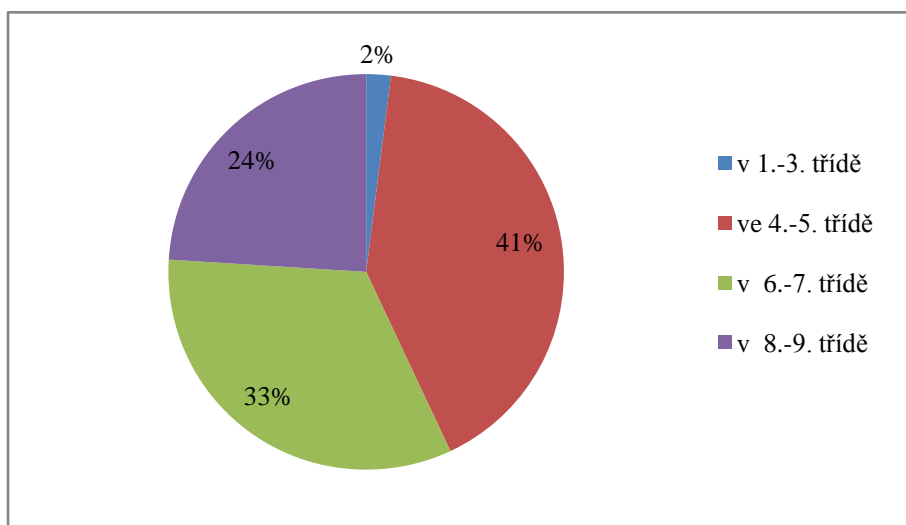
21% respondentů se přiklonilo k možnosti „ve škole mám nejlepšího kamaráda/-ku.“

Skupina asi 5% žáků uvedla, že nemá moc kamarádů, a 11% žáků uvedlo, že jsou členy party.

Poslední dvě uvedené skupiny tedy považují za rizikové. Jako preventivní opatření bych navrhovala procvičit u dětí sociální dovednosti.

U 19 % žáků se vyskytují občasné problémy a asi 3% žáků uvádí, že je ve škole spolužáky šikanováno, má strach z vůdčí osobnosti ve třídě. Při práci s žáky bych ve třídách zaměřila pozornost na vyhledání těchto jedinců a za pomoci pedagogických metod by mělo být posíleno jejich svědomí i pozice v dětském kolektivu.

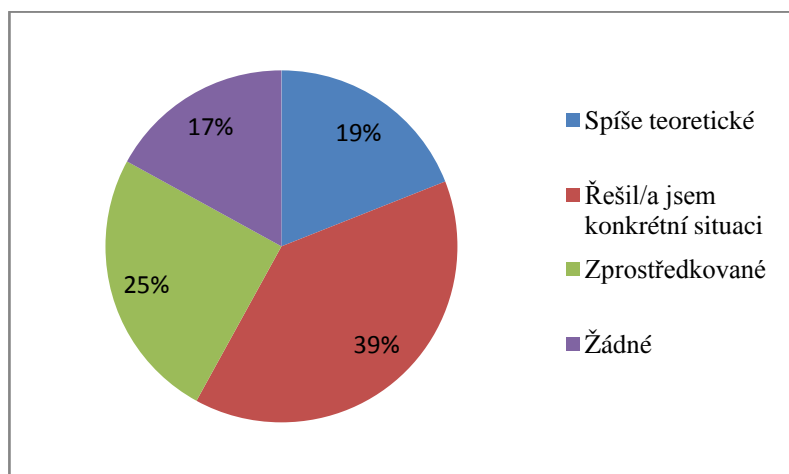
Graf č. 12 Názor pedagogů na výskyt vzrůstající agresivity (Ve které věkové skupině přibývá agresivních dětí nejvíce?).

Hodnoty uvedené v grafu znázorňují procentuální vyčíslení názorů pedagogů na otázku „*Ve které věkové skupině nejvíce přibývá agresivních dětí?*“.

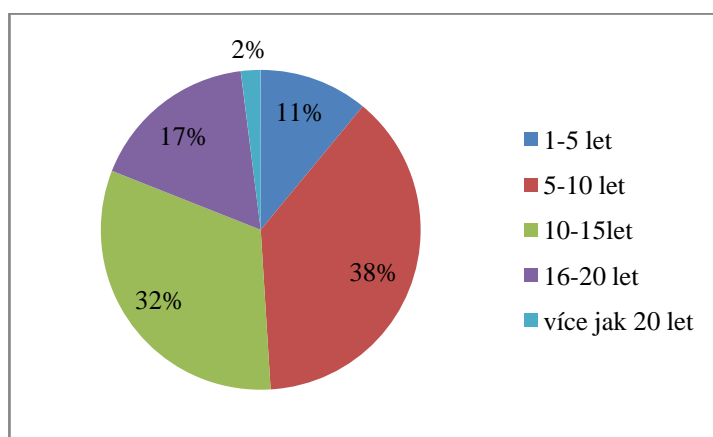
Všichni pedagogové se ve svých výpovědích jednoznačně shodli v názoru, že agresivních dětí obecně neustále přibývá ve všech věkových skupinách. Za nejvíce patrné a znepokojující to považují zejména na I. stupni, ve 4. a 5. třídách a na II. stupni v 6. a 7. ročnících.

Graf č. 13 Vyhodnocení zkušeností pedagogů se šikanou v dětském kolektivu.

Z výše uvedených výsledků vyplývá, že **39% vyučujících se v praxi setkalo ve svých třídách se šikanováním mezi žáky** a situaci řešilo, 25% vyučujících o šikaně slyšelo, nebo bylo přizváno jiným kolegou jako poradci, 19% dotázaných učitelů považuje své znalosti a zkušenosti týkající se šikany mezi dětmi za spíše teoretické a 17% mladých pedagogů nemá žádné zkušenosti se šikanou ve škole.

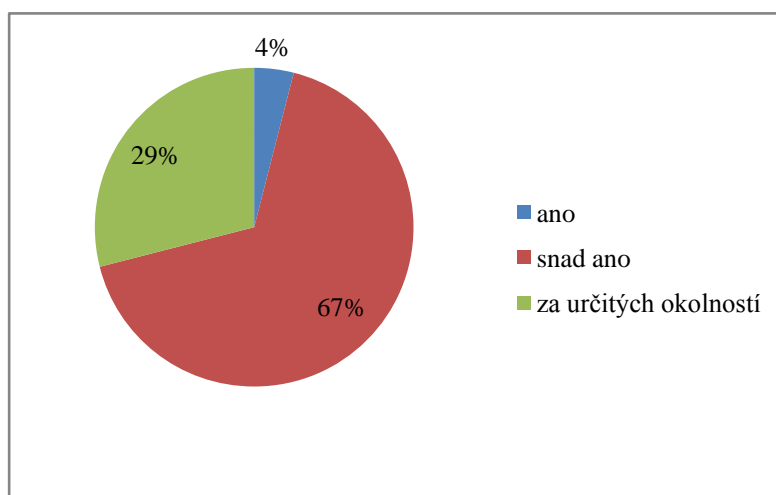
Graf č. 14 Informace o délce praxe pedagogů ve školství

V dotazníku jsme zjišťovali **početní zastoupení zkušených pedagogů ve škole**. Jeho vyhodnocením jsme zjistili, že ve škole učí 11% dotazovaných 1-5 let, 38% respondentů 5-10 let, 32% pedagogů má praxi ve školství v délce 10-15 let, 17% učitelů vyučuje 16-20 let a 2% pedagogů pracuje ve školství více jak 20 let.

Vzhledem k tomu, že výzkumný vzorek tvořilo 12 pedagogů, konzultovala jsem získané údaje s vedením školy.

Graf č 15 Všimnou si učitelé šikany ve třídě dříve, než jsou někým upozorněni?

Zajímá nás **názor učitelů**, zda jsou schopni odhalit šikany ve třídě dříve, než je někdo upozorní. Záměrně jsme v dotazníku položili otevřenou otázku.

4% pedagogů vyjádřila své přesvědčení, že šikany v dětském kolektivu rozpoznají, 67% respondentů uvedlo – snad ano, 29% dotázaných předpokládá, že to lze zjistit jen za určitých okolností.

Shrnutí – vyhodnocení odpovědí pedagogů

Z výše uvedených grafů je patrné, že se všichni pedagogové ve svých výpovědích jednoznačně shodli v názoru, že agresivních dětí obecně neustále přibývá ve všech věkových skupinách. Za nejvíce patrné a znepokojující to považují zejména na I. stupni ve 4. a 5. třídách a na II. stupni v 6. a 7. ročnících.

Výsledky průzkumu dále ukazují, že 39% vyučujících se v praxi setkalo ve svých třídách se šikanováním mezi žáky a situaci řešilo, 25% vyučujících o šikaně slyšelo, nebo bylo přizváno jiným kolegou jako poradci, 19% dotázaných učitelů považuje své znalosti a zkušenosti týkající se šikany mezi dětmi za spíše teoretické a 17% mladých pedagogů nemá žádné zkušenosti se šikanou ve škole.

Z dalších výsledků je patrné, že ve školství pracuje 11% dotazovaných 1-5 let, 38% respondentů 5-10 let, 32% pedagogů má praxi ve školství v délce 10-15 let, 17% učitelů vyučuje 16-20 let a 2% pedagogů pracuje ve školství více jak 20 let.

Na otázku „ Zda jsou schopni učitelé odhalit šikanu ve třídě, dříve než je někdo upozorní?“ odpověděli: 4% pedagogů vyjádřila přesvědčení, že šikanu v dětském kolektivu rozpoznají, 67% respondentů uvedlo – snad ano, 29% dotázaných předpokládá, že to lze zjistit jen za určitých okolností.

Pedagogové společně rovněž poukázali na skutečnost, že šikanování se stále častěji vyskytuje a představuje problém nejen v dětském kolektivu, či ve vztahu pedagog – žák (jedná se spíše o ojedinělé případy), ale také ve vztahu pedagog (oběť) a žák (agresor).

4.5 Vyhodnocení hypotéz

H1: Žáci nejsou dostatečně informováni o tom, co je to šikanování.

Vyhodnocené výsledky odpovědí jednoznačně ukazují, že nejvíce informací o šikaně získávají děti převážně ve škole. Z jejich reakcí je však patrné, že asi jen 29% dětí má ucelenou představu o projevech šikanování, většina žáků nemá úplné informace o tom, co je to šikana, jak se projevuje a jak jí mohou předcházet.

Hypotéza se potvrdila, je verifikována.

H2: Agresivita dětí se zvyšuje a posouvá se do období mladšího školního věku.

Ve vyplněných dotaznících se žáci i učitelé jednoznačně shodli, že se agresivita u dětí neustále zvyšuje a posouvá se do období mladšího školního věku.

Učitelé považují tuto situaci za nejvíce alarmující zejména na I. stupni ve 4. a 5. třídách a na II. stupni v 6. a 7. ročnících.

Hypotéza se potvrdila, je verifikována.

H3: Mladší žáci jsou vnímavější vůči projevům agresivity a násilí než starší spolužáci.

Z výše uvedeného grafického znázornění je dobře patrné, že mladší žáci mnohem citlivěji vnímají projevy agresivity a násilí než starší spolužáci. U starších dětí dochází k výraznému posunu citlivosti vnímání při rozlišování, co je a co není šikana nebo agresivní jednání, a to směrem k výrazně nižší citlivosti a nižší rozlišovací schopnosti.

To má zřejmě za následek, že mladší děti projevují větší ochotu pomoci spolužákovi (oběti) a poskytnout informace učiteli, starší žáci jsou méně ochotní oběti pomoci či informovat dospělého.

Hypotéza se potvrdila, je verifikována.

H4: Stanou-li se děti svědkem či obětí šikany ve škole, svěří se nejdříve rodičům.

Reakce respondentů byly u tohoto bodu neočekávané. V odpovědích na otázku „Jak se zachováš, pokud se dozvíš, nebo sám zjistíš, že je Tvůj kamarád někým šikanován?“ odpovědělo **53%** žáků, že se **svěří učiteli**, kterému důvěřuje, **14%** uvedlo, že by kamarádovi poskytli pomoc sami (zastali by se ho před agresorem) a **10%** uvedlo, že by se **svěřilo rodičům**. Zbylých 17% by se svěřilo kamarádům.

Výsledek tedy lze interpretovat, tak, že více jak polovina dětí má ve škole oblíbeného učitele, kterému je ochotna se v případě potřeby svěřit a požádat jej o pomoc, 14% žáků je ochotno kamarádům ihned pomoci, jen 10% dětí by se svěřilo rodičům.

Zjištěný výsledek neodpovídá obecnému předpokladu, že stanou-li se děti svědkem či obětí šikany ve škole, svěří se nejdříve rodičům.

Zcela však odpovídá předpokladu, že pokud je pedagog přirozenou autoritou a umí v praxi správně uplatňovat pedagogické zásady, může získat u žáků důvěru a uznání.

Hypotéza se nepotvrdila.

H5: Třídní učitelé mohou svým vlivem a výchovným působením šikanování žáků ve třídě předcházet.

Přirozená autorita třídního učitele jednoznačně ovlivňuje chování žáků. Právě úpadek autority učitelů je patrně jednou z příčin dnešního, rychle se zhoršujícího chování žáků. Autorita pedagoga je důležitá zejména proto, aby se žáci ve škole cítili bezpečně, měli jasně stanovená pravidla a důvěru v pedagoga. Pro třídního učitele je zvláště důležité, aby žákům věnoval čas, projevil o žáky dostatečný zájem a poznal individuální zájmy a charakterové vlastnosti žáků. Na základě individuálního přístupu a s využitím pedagogických metod lze pak částečně ovlivňovat jak postavení jedinců ve skupině, tak i dění v třídním kolektivu. Podaří-li se ve třídě vytvořit atmosféru důvěry a spolupráce, projeví se to zejména v celkově vyšší úrovni znalostí žáků, ochotou spolupracovat a angažovat se např. v mimoškolních aktivitách.

Moje účast na programu PPP (Pedagogicko-psychologické poradny) Poradenského centra, návštěva SVP (Střediska výchovné péče) a konzultace s odborníky mně

potvrdila domněnku, že autorita učitele, neustálý dohled, pozitivní a tvořivá atmosféra v třídním kolektivu, jsou dobrým základem prevence agresivity a šikanování.

Hypotéza se potvrdila, je verifikována.

Závěr dotazníkového šetření

V realizovaném průzkumu byly stanoveny cíle a ověřovány stanovené hypotézy. Zkoumala jsem názory, postoje a zkušenosti žáků a jejich pedagogů se šikanováním na základní škole.

Při průzkumu jsem se zaměřila zvláště na otázky týkající rozdílů ve vnímání šikany u dětí na I. a II. stupni. Zjistila jsem, že *mladší žáci jsou vůči projevům agresivity a násilí citlivější než starší spolužáci*. U starších dětí dochází výraznému posunu citlivosti vnímání při rozlišování, co je a co není šikana nebo agresivní jednání, a to směrem k výrazně nižší citlivosti a nižší rozlišovací schopnosti. Což má patrně souvislost s tím, že mladší žáci jsou ochotnější kamarádům či spolužákům pomoci a případně informovat učitele. Starší děti jsou méně ochotní poskytnout pomoc, nebo informovat dospělé.

Z odpovědí žáků jednoznačně vyplývá, že se žáci nejčastěji setkávají s projevy šikany přímo ve škole mezi spolužáky, projevů šikanování u žáků na II. stupni značně přibývá. 3% dotazovaných žáků přiznávají, že jsou šikanováni spolužáky.

Dále jsme zjišťovali, co vnímají jako „normální“ přiměřené chování a co považují za projevy agrese či šikany.

U pedagogů jsem zjišťovala, zda mají dostatečné informace týkající se dané problematiky a zejména - *co znamená šikana pro učitele, jak rozpoznají počínající šikanu v dětském kolektivu a jak šikaně předcházejí*.

Realizovaný průzkum byl zaměřen na zjišťování aspektů šikany mezi dětmi ve škole. Z názorů pedagogů však vyplynulo, že problém šikanování ve škole nabývá dalšího rozměru, protože s narůstajícím počtem agresivních žáků ve školách úzce souvisí problematika zvyšujícího se počtu učitelů, kteří jsou šikanováni žáky.

4.6 Poznatky z praxe

V první etapě příprav na sepsání diplomové práce jsem se snažila proniknout do problematiky šikanování na základních školách nejdříve teoreticky. Téma diplomové práce jsem si vybrala z toho důvodu, že se šikanováním ve škole a mezi dětmi mám určité zkušenosti. Při studiu literatury jsem začala pronikat hlouběji do problému. Měla jsem řadu otázek a rozhodla jsem se hledat odpovědi u odborníků v praxi. Proto jsem oslovila s touto problematikou psychology Pedagogicko-psychologické poradny (dále jen PPP) v Brně, kteří mě odkázali na jejich poradenské centrum. Pracovníci centra se touto problematikou podrobně zabývají. Poradenské centrum se nachází na ulici Sládkova pod názvem Poradenské centrum pro drogové a jiné závislosti.

Poradenské centrum se specializuje zejména na problematiku experimentování s návykovými látkami, jejich zneužívání a na problémy mezilidských vztahů u dětí a mládeže. Služby poskytuje bezplatně klientům z řad rodičů, pedagogů, škol a široké veřejnosti.

Poradenské centrum vzniklo v roce 1994 z iniciativy Občanského sdružení Podané ruce. Činnost Centra se zpočátku zaměřovala na problematiku drogové prevence. V roce 1996 se Centrum stalo součástí PPP a došlo k rozšíření poradenské péče zaměřené i na oblast životního stylu, mezilidských vztahů, prevenci šikany v třídních kolektivech. Centrum představilo nové programy pro vzdělávání např. metodiků prevence a dále programy pro dlouhodobé vzdělávání pedagogických pracovníků. Od roku 2003 byla činnost centra dále rozšířena na preventivní programy pro brněnské školy a vrstevnické programy (peer program, netradiční formy prevence).

Mojí návštěvě v PPP předcházela praxe na II. stupni ZŠ, konzultace s učiteli a vedením školy na téma šikana ve škole. V Poradenském centru jsem měla možnost blíže se obeznámit s dalšími skutečnostmi a zkušenostmi sociální pracovníce a psychologů. Psychologové Centra mi objasnili problematiku šikany ve škole z jejich úhlu pohledu. Seznámili mě s programy připravenými pro školní kolektivy a pozvali mě, abych se několika sezení zúčastnila.

Zaujaly mě programy o vztazích ve třídě. Programy jsou interaktivní, zážitkové, kladou důraz na aktivní spolupráci účastníků a využívají hry v procesu poznávání. Zaměřují se na diagnostiku sociálního klimatu třídy, řešení problémů mezi žáky a podporu

zdravých vztahů v počátečních fázích onemocnění kolektivu. Tyto programy jsou určeny pro základní školy. Podmínkou realizace programů je aktivní zapojení třídního učitele po celou dobu programu a jeho další spolupráce v procesu řešení.

Sledované programy :

1) *Mapování vztahů ve třídě* - zaměřený na mapování sociálního klimatu třídy, vhodný pro třídní kolektivy v počátečních fázích narušených vztahů. Délka trvání programu je asi 150 minut.

2) *Setkávání se třídou* - může navazovat na program *Mapování vztahů ve třídě*. Jeho obsahem je podrobnější diagnostika a následná setkání se třídou v prostředí školy s cílem navodit a posílit prosociální chování žáků. Doporučuje se u tříd s narušenými vztahy. Délka trvání programu je asi 90 minut.

Programy vedou zkušení psychologové. Programy si objednává třídní učitel se svolením ředitele školy. Přítomnost pedagoga je nezbytná po celou dobu a pedagog je také zodpovědný za chování třídy po dobu programu. Na závěr programu i v jeho průběhu, má pedagog možnost konzultace a může získat informace o průběhu programu. Zmiňované programy jsou určeny vždy pro jeden třídní kolektiv a minimum počtu účastníků je 10 žáků. Významným kritériem výběru tříd je stav narušení jejich vztahů. Normou je zde pětistupňová struktura narušení vztahů ve skupině (rozdělení podle M. Koláře), kdy centrum pracuje pouze s počátečními fázemi šikanování, tedy prvním až třetím stádiem.

Přítomností na dvou uvedených programech jsem měla možnost utvořit si rámcovou představu o průběhu uvedených programů. Velmi zajímavé bylo sledovat reakce žáků a jejich učitelů. Zajímala jsem se také o výsledky těchto programů. Výsledky nejsou vždy jednoznačné, tím spíše, že se jedná o problematiku dlouhodobého vývoje vztahů ve třídě, reakce a zkušenosti zúčastněných jsou však jednoznačně kladné a povzbudivé.

V průběhu této praxe jsem tedy měla možnost poznat některé účinné techniky psychologů při práci s dětským kolektivem. Setkání, která jsem navštívila, měla však spíše preventivní charakter působení. Zajímalo mě však, jaký je v praxi postup, jestliže se ve třídě vyskytne agresivní, běžnými výchovnými prostředky, nezvladatelné dítě, případně rozvinutá šikana. Pracovníci PPP mně tedy předali kontakt na Středisko výchovné péče (dále jen SVP).

Obrátila jsem se tedy na SVP s žádostí o spolupráci v rámci studijní stáže. Vedení SVP mně velmi ochotně vyhovělo. V rámci stáže jsem se seznámila s organizací střediska i s jeho zaměstnanci - sociální pracovníci, vychovateli a psychology zdejšího zařízení, kteří se maximálně snažili přiblížit mi svoji práci. Zároveň mě také přizvali na pravidelné výchovné setkání – komunity. Zde jsem měla možnost se blíže seznámit s klienty tohoto zařízení a jejich výchovnými problémy.

SVP Help me vzniklo v roce 1995. Středisko je zařazeno do rejstříku škol a školských zařízení MŠMT ČR a je jediným nestátním zařízením tohoto typu v ČR.

SVP je určeno dětem a mládeži s výchovnými problémy a dětem experimentujícími s drogou, rodičům i všem, kteří přicházejí do styku s výchovnými problémy u dětí a mládeže z celé republiky. Nabízí diskrétní a bezplatnou poradenskou a intervenční pomoc v krizových a náročných výchovných situacích formou telefonických konzultací, zajišťuje jednorázová setkání s pracovníky SVP, zprostředkovává kontakt s dalšími odborníky a poskytuje dlouhodobější spolupráci v podobě ambulantního poradenství a psychologické pomoci klientům i jejich rodinám. Věková skladba klientů je od 6 do 18 let.

SVP je rozdělena na dvě vzájemně spolupracující části:

1. *ambulantní část*, zabývá se poskytováním krátkodobé i dlouhodobé poradenské intervence v krizových a náročných výchovných situacích. Terapie probíhají formou individuální, skupinové a rodinné terapie. Klientům se věnuje psycholog, etoped (sociální pedagog) a sociální pracovník. Tito odborní pracovníci spolupracují s kurátory, výchovnými poradci a doporučují další výchovný postup, včetně umístění klienta do internátní části.

2. *Internátní část*, slouží k umístění klientů, u kterých se ambulantní péče nedaří, nebo není zcela dostačující.

Obvyklá doba trvání internátního pobytu je dva měsíce. Účelem pobytu je především zvýšit pozitivní motivaci klienta, a tím umožnit pozitivní změny v jeho chování a prožívání. Kapacita internátu je 16 klientů, rozdělených ve dvou výchovných skupinách. Klientům se věnuje etoped, sociální pracovník, psycholog, učitel, vychovatel, noční vychovatel.

Přijetí do SVP nebývá dáno soudním rozhodnutím, ale probíhá tak, že klient přichází na základě doporučení školy, kurátora pro mládež, sociálního pracovníka apod.

Před přijetím do internátní části je sepsána smlouva mezi zákonným zástupcem klienta, klientem a ředitelem SVP. Před přijetím do internátní části musí klient projít diagnostikou ambulantní části. Pobyt pro klienta je dobrovolný.

Do ambulantní části SVP dochází klienti průměrně jedenkrát za týden až čtrnáct dnů a je s nimi pracováno formou individuálních pohovorů, spolupracuje se s rodinami klientů a v případě školních potíží je také poskytováno doučování. Pokud neustanou negativní projevy v chování klienta, nastoupí na internátní pobyt a po ukončení pobytu opět dochází do ambulance. Intervaly návštěv jsou určovány dle uvážení odborných pracovníků, postupně se však četnost docházení snižuje.

Odborní pracovníci střediska dále spolupracují i s jinými institucemi (psychiatrem klienta, jeho školou, odborem sociálně právní ochrany dětí atd.). Před ukončením ambulantní spolupráce je vypracováno doporučení pro školu a rodiče, jak s dítětem dále pracovat. Kontakt s ambulancí může být na požádání klienta také zcela anonymní.

V případech klientů, u kterých by ambulantní péče nebyla účinná, poskytuje středisko možnost dvouměsíčního pobytu v internátním oddělení. Délka péče je pevně stanovena, ale je možné ji se souhlasem rodičů o jeden měsíc prodloužit. Pobyt ve středisku by měl pro klienta pozitivní změnou a novou zkušeností. Klient tak může dát svému životu určitou strukturu a zkusit prožít zážitek bezpečí ve vztazích v malé skupině.

Okamžikem nástupu do střediska se klient stává členem jedné ze dvou otevřených (tj. chlapci i dívky společně) skupin, které tvoří maximálně dvakrát osm členů.

Program pobytu klientů je strukturován a dodržuje se tzv. *týdenní časový program střediska*. Prostřednictvím této **režimové a také pracovní** (ergo) **terapie** dochází k upevňování základních společenských, vzdělávacích a hygienických návyků, neboť pro mnohé klienty není samozřejmostí například pravidelná večerní školní příprava či hygienické návyky.

Škola SVP je zařazena do sítě školských zařízení a plně tak nahrazuje výuku v jakékoli jiné škole. Kontinuitu vzdělání zajišťuje systém výuky přizpůsobený věkové skladbě klientů a probíhající individuální formou na základě plánů z kmenových škol kombinovanou se samostatnou prací. Vyučují se všechny předměty jako na kmenových školách.

Školní výuka s maximálním počtem osmi žáků ve skupině umožňuje individuálnější přístup a pomalejší tempo zvládnutí učiva. Ve výuce se také počítá s pravidelnou každodenní večerní přípravou klienta formou samostudia. Skladbou zkušených učitelů nabízí SVP možnost změnit dosavadní klientův přístup k učení, doplnit si vědomosti a nalézt určitou sebedůvěru a motivaci do další školní práce. Někteří klienti zde zažívají své první úspěchy, což je pro některé zcela nový zážitek.

Součástí programu SVP je skupinová psychoterapie, probíhá v obou internátních skupinách zvlášť, vždy jednou týdně, a to po dobu jedné a půl hodiny. Na přípravě a průběhu psychoterapie se podílejí dva terapeuti.

Cílem skupinové psychoterapie je nácvik sociálních dovedností, podpora schopnosti klienta všimnout si, co se děje, poznávat, co sám prožívá, umět prožívané věci pojmenovat a na základě toho adekvátně jednat.

Kvalitní *náplň volného času* hraje důležitou roli nejen v prevenci poruch chování, ale také v životě každého jedince. Kolektivní sport, pěstování zálib a zájmů poskytují zdroj zážitků, podnětů a poučení, stávají se prostředkem pro sociální učení a pomáhají vytvářet hodnotový systém jedince.

Zřejmě proto je *sportování* v SVP nedílnou součástí každodenního života internátních klientů. Sport se provozuje jak během výuky, tak v rámci sportovních odpoledních aktivit nebo osobního volna klientů. Součástí areálu střediska je hřiště, na kterém mají denně klienti možnost zahrát si fotbal, basketbal, florbal, hokej, petang aj.

Do programu je pravidelně zařazováno plavání v krytém bazénu nebo návštěva aquaparku ve Vyškově. Za nepříznivého počasí je klientům k dispozici stolní tenis, kuželky nebo stolní fotbal ve společenské místnosti, oblíbená je činnost v keramické dílně a možnost shlédnout film dle výběru klientů většinou v rámci osobního volna.

V odpoledních hodinách organizují pracovníci střediska *výlety* na zajímavá místa okolí spojené s *návštěvou kulturních památek* např.: Špilberk, botanická zahrada, technické muzeum, exkurze, výstavy v galeriích, návštěva divadel, kin aj.

Do volnočasových aktivit je možné zařadit také tzv. samostudium, kdy se denně po dobu šedesáti minut klient individuálně ve spolupráci s vychovatelem připravuje na výuku následujícího dne, písemku nebo se zaměřuje na své nedostatky v učivu. Ve spolupráci s odbornými pracovníky střediska probíhá také individuální doučování, a to jak s internátními, tak ambulantními klienty.

O víkendech jsou organizovány celodenní výlety. Pravidelně klienti společně opouštějí středisko také na **celovíkendový pobyt** – na bývalou faru v Čučicích. Pod dohledem několika vychovatelů je vytvářen prostor pro vzájemné poznávání klientů v přirozeném prostředí, kde vznikají společné zážitky, které upevňují soudržnost skupiny a mají také významný socializační efekt. Určité situace, které se tak během společných aktivit vyskytnou, lze analogicky převádět na situace běžného života.

Jednou z dalších pravidelných aktivit je **klub dětí**, který se věnuje zajímavým tématům, návštěvám kulturních a sportovních akcí. Klienti se seznamují s různými oblastmi lidských činností, které jsou pro ně jinak nedostupné. Rozvíjejí tak své vědomosti a dovednosti, získávají inspiraci na využití volného času.

SVP pořádá také v době letních prázdnin pro své klienty týdenní **letní tábor**.

Pracovníkům SVP se stále více potvrzuje, že děti s poruchami chování žijí v tzv. problémových rodinách, nezaručujících správnou výchovu. Výchovné problémy u dětí tak v různé míře odrážejí rodinnou situaci a většinou jsou jejím důsledkem.

Zřídka se však setkávají i s dětmi z rodin dobře fungujících, které se dostávají do konfliktů, se kterými si neví rady, respektive neumějí na ně reagovat správným způsobem.

Rodina sehrává hlavní roli v rámci tzv. **primární prevence sociálně patologických jevů** a nese plnou odpovědnost za vývoj dítěte. Pokud není z jakýchkoli důvodů schopna vytvořit optimální prostředí pro zdravý vývoj dítěte a vypořádat se negativními vlivy, které přicházejí z vnějšího prostředí, stává se zájmem odborných pracovníků v rámci **sekundární, popř. terciální prevence** a péče o dítě.

Jestliže začnou pracovat s dítětem odborníci v SVP, potom je nezbytně nutná také **aktivní a intenzivní spolupráce s rodinou klienta**, ať už se jedná o ambulantní či internátní péči, neboť není možné usilovat o změnu klientova chování bez potřebné korekce rodinného prostředí (tj. zlepšení výchovných podmínek a vztahů v rodině), které klienta obklopuje každodenně. Jednou z úloh střediska je posílit důvěru ve výchovné roli rodičů a být jim pomocníkem a oporou. Ne všichni rodiče však odpovědně spolupracují se Střediskem, často je spolupráce s rodiči složitá. V praxi ochotně a zodpovědně spolupracuje pouze kolem 20 % rodin z celkového počtu klientů SVP. Nezájem o spolupráci ze strany rodičů práci střediska nejen oslabuje, ale mnohdy nedává dítěti jinou alternativu než umístění do náhradní výchovné péče.

Pokud se rodiče aktivně zapojí, spolupráce probíhá formou osobních pravidelných pohovorů s psychologem, etopedem a ředitelem střediska, častých telefonických kontaktů se sociální pracovníci, která rodiče informuje o všech důležitých skutečnostech týkajících se klienta, a také prostřednictvím tzv. **klubu rodičů**. Kooperace s rodiči probíhá i v rámci **návštěv**, které jsou realizovány každou sobotu v době od devíti do jedenácti hodin, a velmi důležitý je zkušební víkendový pobyt klienta v rodinném prostředí rámci tzv. **diagnostického víkendu**. Ten je realizován týden před ukončením klientova pobytu ve Středisku a bývá důležitým ukazatelem, jak se jedinci podařilo zvládnout své problémové jednání.

V klubu rodičů se setkávají rodiče klientů SVP jedenkrát za 1 – 2 měsíce. Tato spolupráce je založena na principu sdílené zkušenosti a poskytnutí vzájemné podpory. Klub probíhá formou svépomocné skupiny za účasti odborných pracovníků SVP a jeho náplň tvoří jak ukázky technik práce s klienty, diskusní témata, tak i přednášky, vybírané podle zájmu rodičů a přizpůsobované jejich aktuálním požadavkům. Klubu se účastní i odborníci z jiných institucí a externí spolupracovníci zařízení, kteří rodičům předávají své zkušenosti z práce s klienty s výchovnými problémy. Důležitou roli hraje také v rámci besedy možnost výměny zkušeností s výchovou problémového dítěte samotných rodičů.

Pracovníci SVP se snaží v rámci rozmanitých terapií poskytnout klientům vzory vhodné k napodobování či následování, patří mezi ně i rituály. Ve středisku je nazývají setkáním komunity.

Komunita se schází jednou za týden v pondělí odpoledne nebo při zvláštních příležitostech. Účastní se jí klienti jedné skupiny, ředitel SVP, psychologové, sociální pracovník, učitel, vychovatel. Všichni zúčastnění se postaví do kruhu a komunitu obřadně zahájí klienti v rolích šerifa, jeho zástupce a pan ředitel.

Účelem komunity je hodnocení průběhu právě uplynulého týdne. Nejprve je zahájena šerifem, který předává slovo panu řediteli. Poté vychovatel postupně hodnotí každého z klientů, ostatním představí jeho graf předsevzetí na uplynulý týden i to, jak se klientovi dařilo. Klient je za své celotýdenní snažení slovně ohodnocen také ředitelem a učiteli, přičemž nechybí malé povzbuzení pro každého.

Připojí-li se ke skupině klientů „nováček“, na komunitě je uvítán, představí se ostatním a ti mu mohou položit otázky.

Poté následuje slovo ředitele, který seznámí všechny přítomné např. s novými opatřeními ve středisku, organizačními změnami, hodnotí a sděluje své připomínky. Vyzývá také ostatní odborné pracovníky k vyjádření vlastních názorů.

Dalším bodem komunity je hodnocení šerifa. Každý z klientů má předem připravený krátký komentář k výkonu funkce šerifa a to zakončí oznámkováním (v rozmezí známek 1 – 5). Také šerif po vyslechnutí hodnocení subjektivně komentuje svůj výkon. Na stejném principu je hodnocen i zástupce šerifa. Následuje jmenování nového šerifa a jeho zástupce.

Nový šerif je navržen na základě doporučení vychovatele či jiného pracovníka střediska a klient má možnost jedenkrát návrh odmítnout. V opačném případě si volí svého zástupce. Na závěr předává samospráva minulého týdne pomyslné i faktické „žezlo“ (např. dřevěný samorost) nově zvoleným zástupcům.

Výkon funkce šerifa a jeho zástupce představuje týdenní období, kdy dítě plní řadu úkolů v rámci fungování ve skupině. Na velké pondělní komunitě probíhá „pasování nového šerifa“, který má možnost zvolit si svého zástupce a do pondělního večera musí ve spolupráci s vychovatelem vymyslet heslo týdne (např.: „Lež má krátké nohy.“). Mezi šerifovy povinnosti patří např. kontrola připravenosti ostatních klientů na vyučovací hodinu, odpovědnost za klíč a uzamčení šatny během dne, příprava svačiny pro ostatní a vedení skupiny při jejím přesunu. Každý klient se tak minimálně jednou za pobyt stává šerifem a také zástupcem šerifa, jejichž práva a povinnosti jsou přesně stanovená.

V samotném závěru je prostor pro dotazy a diskuze, kdy klienti mají možnost svobodně se vyjádřit ke všem okolnostem dění střediska, pronést přání k narozeninám, svátkům a rozloučení s odcházejícím klientem. Komunitu ukončuje nově zvolený šerif.

Vedle hlavní pondělní komunity probíhá také každovečerní *malá komunita*, které se účastní skupina klientů a vychovatel. Klienti jeden po druhém hodnotí známkami 1 až 5 uplynulý den i své chování. Rovněž se mohou se vyjádřit k projevům jednání kteréhokoliv z ostatních klientů. Na závěr má slovo vychovatel a oficiální ukončení komunity je opět výsadou šerifa.

Šerif je pomocníkem dospělých i ostatních klientů, jeho úkolem je pomáhat klientům plnit svá dobrá předsevzetí, rady a pokyny dospělých. Učí se tak nejen pomáhat druhým, ale osvojuje si také schopnost působit vhodným způsobem na ostatní děti,

umění vést své vrstevníky přirozenou autoritou, bez vulgarit či agresivního chování. Usiluje o to, stát se dobrým příkladem pro ostatní.

Zástupce šerifa plní podobné úkoly jako šerif, řídí se pokyny šerifa, aktivně s ním spolupracuje, a tím se připravuje sám na budoucí funkci šerifa. Při nepřítomnosti šerifa přebírá všechna jeho práva a povinnosti, a to až do jeho návratu nebo do volby šerifa nového.

V rámci této samosprávy se děti učí jít ostatním příkladem, přebírají určitou odpovědnost nejen za své jednání, ale i za skupinu. Stávají se tak pomocníky a partnery pracovníků SVP.

Teploměr chování je dalším velmi významným prostředkem neustálého snažení klienta pracovat na sobě samém a zaměřit se na své individuální nedostatky v projevech chování.

Vždy v pondělí večer si klient stanoví dvě až pět předsevzetí, určité týdenní cíle svého snažení. Každý další den před malou komunitou je procentuálně hodnocen všemi ostatními členy skupiny, podle toho, jak se mu ten den dařilo vytyčený cíl plnit.

Ve skupině klientů fungují vztahy skupinové dynamiky, a proto se klient může často nechat ovlivnit působícími sympatiemi, postavením nebo vlivem druhého klienta ve skupině a nehodnotit jej objektivně. Pro tento případ je zde vychovatel, který při zjevné neobjektivitě, v obodování chování druhého, vybídne hodnotícího klienta k vysvětlení důvodů tohoto hodnocení. Průměrnou hodnotu pak každý zaznamenává do tabulky hodnocení a vykresluje postupně graf, který obrazně charakterizuje celotýdenní „úspěšnost“ klienta.

Klienti si volí zejména předsevzetí, která jim pomohou vylepšit svůj obraz sami před sebou i v očích ostatních. Předsevzetí, kterých mohou s vynaložením svého úsilí dostat, se většinou týkají:

- ✓ školní oblasti,
- ✓ nežádoucích slovních projevů,
- ✓ vzorců chování, které bývají zdrojem konfliktů (provokování),
- ✓ žádoucího chování a jednání (budu si udržovat pořádek, budu pomáhat mladším).

SVP učí klienty komunikovat na různých úrovních a různými prostředky. Jedním z prostředků komunikace se tady stává i **Deník**.

Jde o *dvoustrannou komunikaci mezi klienty a odbornými pracovníky* – psychologem a dvakrát týdně také etopedem.

V časovém programu je denně po večeři vyhrazena doba, kdy klienti do těchto deníků zapisují své prožitky, pocity, dojmy, myšlenky, dotazy, přání, někdy i stížnosti.

Deník umožňuje pravidelnou komunikaci, poněvadž časové možnosti pracovníků ve Středisku neumožňují každodenní individuální kontakt s každým klientem. Deník je prostředníkem, který vytváří možnost neustálé, zcela otevřené komunikace a uspokojení potřeby být vyslyšen. Pro některé klienty je každodenní psaní z počátku nezvyklé. Postupně se však učí otevřeně se podělit prostřednictvím svých deníků o veškeré své myšlenky a pocity.

Spolupráce SVP s jinými organizacemi a odborníky

Jednotlivá SVP vytváří a udržují síť spolupracovníků a spolupracujících institucí, která je základem pro kvalitní péči o daný okruh klientů. Kvalita a četnost těchto kontaktů určuje také efektivitu každého střediska. Pro zajištění kvalitní a všestranné péče je důležitým předpokladem nejen interní spolupráce všech odborníků střediska a intenzivní zapojení do klientovy psychosociální sítě, které je v SVP zajišťováno prostřednictvím pravidelných porad, ale také další spolupráce během celého klientova pobytu. Nezbytná je komunikace a aktivní spolupráce s pracovištěm, které klientovi pobyt doporučilo, a dalšími subjekty, např. s kmenovou školou dítěte, s učiteli, výchovnými poradci, kurátory apod.

Kazuistika klienta

Žák Ivan J. nar. 23. 5. 1993

ZŠ Rosice 9. tř.

Vstupní zpráva

Ivan J. přichází v doprovodu matky (I. Kopečkové) na doporučení kurátora. Kurátor byl kontaktován školou ve věci žádosti o spolupráci při řešení případu soustavného porušování školního řádu a šikanování spolužáků. Žádost se týkala celkem 6 žáků. Dle údajů ze školy měl Ivan J. navrženou 2 z chování za držení cigaret ve škole. Nakonec bude v pololetí klasifikován známkou 3.

Soustavně neplní své povinnosti, v hodinách nespolupracuje, vyrušuje, vykřikuje nahlas, je nepozorný, testy a jiné úkoly odevzdává nedostatečně vypracované, o přestávkách prý navštěvuje cizí třídy, jedenkrát zbil mladšího spolužáka a některé spolužáky pošťuchuje, omezuje a jinak šikanuje. Na napomínání nereaguje, občas je drzý.

V kázeňském deníku měl v 1. čtvrtletí 33 poznámek. Má také zhoršený prospěch, nedostatečnou bude mít z pěti předmětů (ČJ, M, NJ, Ch, PŘ).

Dle matky u chlapce došlo k výraznějšímu zhoršení chování asi před rokem, se špatnými známkami má potíže od té doby, co nastoupil na 2. stupeň.

RA: Ivan J. žije ve společné domácnosti s matkou a jejím manželem (nevlastním otcem) a sestrou Barborou (6 r.). S vlastním otcem se nestýká (matka se s otcem rozešla asi v r. 1989 – nesezdané soužití). Styk je upraven soudně (1x14 dní), otec nejeví o chlapce zájem, dle matky se vidí pouze několikrát do roka. S nevlastním otcem prý Ivan J. vychází dobře a bez problémů.

Matka uvádí, že při nevhodném chování užívali celé řady trestů (domluva, zákazy, pár facek). Vše bez efektu.

Ivan J. uvádí, že není žádným způsobem odměňován.

OA: Těhotenství matky – bez problémů, při porodu zakalená plodová voda (hypoxie?). Vývoj řeči opožděný, v 1 roce žvatlání. Občasné pomočování asi do 6 let. Do MŠ nastoupil ve 4 letech, do ZŠ v 6. Byl prý od počátku velmi nesoustředěný, s velmi lehkou sklonečnou pozorností. Byl vždy velmi kamarádský, se spolužáky a vrstevníky vycházel velmi dobře, bez známek agrese.

Ivan J. chodí rád hrát kulečnick (3-4x týdně), 1x týdně hraje florbal, rád chodí mezi kamarády.

Závěr pozorování:

Ivan J. působí apaticky, k pobytu není příliš motivovaný- „je mu to jedno, prý mu to nedochází“ – tak to má ve všem. Má tendenci se k věcem stavět tak, že je mu všechno jedno. Důležití jsou jen kamarádi.

psycholog

4.7 Shrnutí poznatků z praxe

Pedagogicko-psychologické poradny poskytují širokou nabídku programů s cílem předcházet, anebo co nejučinněji pomoci širokému spektru klientů z řad dětí, škol, rodičů, učitelů aj. při zvládnání různě složitých výchovných i životních situací. Setkala jsem se zde s ochotnými, vstřícnými a zkušenými poradenskými pracovníky zejména psychology, kteří mi sdělili své praktické zkušenosti a poznatky se šikanováním mezi dětmi ve školách. Prakticky mě seznámili s možnostmi nápravy a umožnili mně zúčastnit se naplánovaných programů se školními třídami jako pozorovatel. Seznámili mě tak s metodami, kterými lze usměrňovat dění v dětském kolektivu i jednání jednotlivců. Tyto programy se pro mě staly velice přínosným zdrojem informací.

Ve snaze získat ucelenější obraz o možnostech řešení šikany a nápravy agresorů i obětí jsem měla možnost sledovat i činnost jednotlivých pracovníků SVP Help me. Střediska výchovné péče jsou zařízení poskytující všestrannou preventivně výchovnou péči, speciálně pedagogickou a psychologickou pomoc dětem a mládeži ve věku od 3 do 26 let s rizikem či rozvinutými projevy poruch chování a jiných negativních jevů v sociálním vývoji.

V SVP jsem se setkala se zkušenými odborníky, kterým se podařilo vytvořit velice dobře fungující pracovní tým. Všichni dohromady vytvářejí takové podmínky, aby se podařilo pozitivně ovlivnit a motivovat všechny klienty, kteří se na ně obrátí. Tito klienti mají zpravidla vážné problémy, které jsou dlouhodobého charakteru, a klienti nejsou schopni je sami, ani s pomocí rodiny či školy vyřešit.

Při své pracovní návštěvě jsem si pečlivě prostudovala náplň činnosti tohoto SVP. Všichni odborníci mi velice ochotně odpovídali na moje dotazy. Zúčastnila jsem se jako pozorovatel plánovaného programu – velké komunity, jejíž průběh jsem výše popsala. Rovněž jsem měla možnost hovořit přímo s klienty toho zařízení, podmínky pro rozhovor mi poskytli sami klienti. Všechny moje poznatky a zkušenosti získané v tomto prostředí byly velice zajímavé.

Prostředí SVP na mě působilo velice upraveným, příjemným dojmem. Všichni pracovníci byli velice milí, vstřícní s profesionálním vystupováním. Klienti zdržující se v internátní části budovy působili slušně a upraveně, většina z nich se mnou bez problémů byla ochotna navázat komunikaci.

Velice mě zaujalo nasazení, s jakým všichni spolupracovali. Pracovníci Střediska neustále po celý den pracují s (klienty) dětmi. Program připravují tak, aby klienti měli neustále dozor, plně organizovaný a rozvržený čas. Klienti program akceptují a do naplánovaných činností se zpravidla zapojují.

Všichni odborní pracovníci v SVP využívají dostupné metody, pomocí nichž se maximálním způsobem snaží u svých klientů navodit pozitivní myšlení, vypěstovat v poměrně krátkém čase, alespoň základní návyky a posílit zdravou sebedůvěru tak, aby se mohly stát základem dalšího rozvoje těchto klientů. A naopak vychovatelé usilují, aby se klienti zbavili negativních návyků a zlovyků. Mnozí klienti ve snaze o svoji nápravu sami spolupracují, jiní se musí více motivovat či přinutit a některým stávající stav vyhovuje, takže ve své podstatě nic měnit nechtějí.

Při rozhovorech vedených s některými klienty jsem si uvědomila, že všichni mají jednu věc společnou, a tou je nevyhovující rodinné prostředí, nesprávná výchova a zacházení s dětmi. Většina klientů mě při svém vystoupení utvrdila v přesvědčení, že při alespoň „průměrné výchově“ v rodinném prostředí by jejich problémy nenabývaly takových rozměrů. Většina klientů SVP, je totiž pod správným vedením schopna, i když částečně pod nátlakem, přizpůsobit se, alespoň do jisté míry, změněným podmínkám a pracovat na sobě. Z toho důvodu jsem měla zvláštní pocit marnosti, když jsem zjistila, jak „malé“ procento rodičů (20%) je ochotno aktivně spolupracovat s odborníky na zlepšení podmínek pro výchovu svého dítěte.

V každém případě tato zkušenost je velkým přínosem pro mě osobně i pro moji práci, mimo jiné i proto, že ve skupině byli zastoupeni agresori i oběti šikany. Některé dojmy byly velice silné a zapsaly se mi do paměti na delší dobu.

ZÁVĚR

Pojmy agresivita a šikana dnes patří mezi často používané, a to zejména v souvislosti se stupňující se agresivitou dětí a mládeže, která nezdědala svou intenzitou nabývá takových rozměrů, že svojí závažností atakuje hranici trestných činů a co do průběhu a následků si nezádá se závažností trestných činů páchaných dospělými.

V přípravné fázi, kdy jsem se rozhodovala, jakou cestou se vydat při zpracování diplomové práce, jsem při studiu odborných textů velice přemýšlela, kde se agresivita a snaha někoho šikanovat, ovládat nebo si jej podmanit v dětech bere? Co je to za souhrn okolností, které mají za následek, že se děti školního věku mohou projevat tak hrubě, nelítostně až krutě?

Vzhledem k tomu, že literatura mi poskytla odborný výklad, získala jsem teoretický základ, určitý náhled a chuť ověřit si, jak je to v praxi.

Neváhala jsem proto obrátit se při zpracování praktické části diplomové práce na osoby nejpovolanější, a to na pedagogy, žáky, rodiče, pracovníky PPP a SVP. Jednotlivé kroky na sebe navazovaly a měly logickou posloupnost.

Výsledkem mého úsilí bylo, že jsem získala řadu informací, a tím získala dobrý přehled o dané problematice, poznala jsem několik zajímavých a schopných odborníků. Obezámila jsem se také s několika smutnými příběhy, rodiči přezíraných a zanedbávaných dětí a jejich aktéry.

Po prostudování a zpracování všech shromážděných materiálů a informací jsem měla snahu zasadit tyto výsledky do kontextu zkušeností a poznatků, které jsem získala přímo v praxi.

Nejdříve jsem si odpověděla na otázku „Kde se agresivita a sklony šikanovat ostatní v dětech bere?“ Nabízí se odpověď – mají to vrozené. Zkušenosti z praxe mě však ubezpečily v přesvědčení, že největší část odpovědnosti má rodina, dále škola a společnost. Děti potýkající se s vážnými poruchami chování pocházejí poněkud ze špatně fungujících, nebo vůbec nefungujících rodin. Rodiče těchto dětí mají často problémy ve vztazích, existenční potíže nebo oboje současně, a to zejména proto, že jsou nedisciplinovaní, nepřízpůsobiví a sobečtí, zpravidla mají nízký stupeň vzdělání a problém společenského uplatnění.

Děti těchto rodičů stojí na okraji jejich zájmu, snaží se tedy nejdříve na sebe upoutat pozornost rodičů běžným způsobem, a když zjistí, že jejich snaha se neseťkává s odezvou, přitvrzují ve svých projevech a záleží jen na rodičích, kam až tyto projevy nechají zajít.

Pokud takové dítě uvedeme do kolektivu dětí z „normálně“ fungujících rodin, dítě si počíná zřejmě intuitivně a také podle zafixovaných vzorů z rodiny, což se automaticky setkává s negativní odezvou jak u ostatních dětí, tak u učitelů. Dítě se tím dostává do složité situace, která je pro něj matoucí a velice zatěžuje psychiku dítěte. Dítě se chová podle nesprávně zafixovaných vzorů z rodiny, to způsobuje negativní reakci u dětí i učitelů. Dítě tedy své projevy v jednání neustále přiosťruje ve snaze upoutat na sebe pozornost kohokoliv, jen aby si ho někdo všiml a věnoval se mu. Pokud si těchto signálů pedagog včas nepovšimne a nezačne s dítětem včas pracovat, nebo jej nedoporučí k odborníkovi, vnitřní napětí v dítěti zesiluje, a tím se zesiluje jeho negativní postoj k okolí a zvyšuje se jeho agresivita. Pokud je pedagog zkušený a povšimne si těchto signálů, může dítěti i rodičům pomoci tím, že je doporučí ke konzultaci na odborné pracoviště.

V méně závažných případech může pedagog vysledovat kladné vlastnosti dítěte a pedagogickými metodami usměřňovat jak jednání žáka, tak jeho začlenění do kolektivu. Na obranu učitelů je však nutno dodat, že pedagogickými metodami lze ovlivňovat pouze žáky s mírnějšími projevy závažného či agresivního chování. Závažnější poruchy v chování patří vždy do kompetence odborných pracovníků, tedy psychologů.

V praxi se často vyskytují případy, kdy pedagog ve spolupráci např. se školním psychologem doporučí rodičům, aby se svým dítětem navštívili odborné pracoviště. Pokud se rodiče podvolí a uposlechnou rady odborníků, mohou dítěti pomoci. Častěji se však stává, že rodiče ignorují nejen nesprávné chování dítěte, jeho špatný prospěch, ale i upozornění pedagoga. V krajních případech dochází i k tomu, že rodiče sami mají ze svého dítěte strach. Další alternativou je, že se dítě dopustí vážného přestupku nebo jinak závažného činu. V obou případech, začínají do vztahu rodič-dítě-škola vstupovat další instituce buď z podnětu rodičů, školy či jiných orgánů.

Pokud rodiče alespoň částečně spolupracují a dítě projeví snahu a ochotu spolupracovat, je možné dítě zařadit do péče odborníků ambulantně, nebo podle potřeby a dle domluvy

např. do zařízení SVP Help me, na internátní, časově omezený pobyt. V tomto zařízení se dítěti dostane potřebná péče a terapie, které mají dítě usměrňovat žádoucím způsobem a nastartovat k aktivitě. Odborníci se snaží děti pozitivně motivovat a pomoci jim při stanovení budoucích cílů. Děti jsou vedeny v pevně stanoveném režimu. Rodičům pak odborníci mohou pomoci při zvládnání běžných i zátěžových situacích v rodině.

Pokud však rodiče o dítě nejeví zájem, dítě nechce spolupracovat, nebo se stalo pachatelem závažného činu, nezbyvá než dítě umístit do diagnostického ústavu.

Vrátím-li se tedy ke svému tématu „Šikana a její aspekty v podmínkách základních škol,“ které souvisí i s výše uvedenými poznatky z praxe, potom je třeba zdůraznit několik bodů.

Pedagogové musí *umět pracovat s dětmi*, které mají různé charakterové vlastnosti a sklony, které získávají ve svých rodinách. *Základem* výchovy je tedy *výchova dětí v rodině*. Jestliže selže výchova v rodině a dítě ve škole projevuje agresivitu či sklony šikanovat ostatní, záleží na *třídním učiteli*, zda je schopen šikanování *odhalit*, zabránit mu a dítě přiměřeně usměrnit – jak oběť, tak agresora. V případě potřeby se může obrátit na odborníky.

Celkově je důležitý kontext vyskytujících se okolních vlivů:

- ✓ důležité je, aby měl pedagog řádné vzdělání a dostatek informací,
- ✓ neméně důležité je, aby měl pedagog při svém počínání oporu ve vedení školy a u svých spolupracovníků.

Výskyt šikanování a dalších negativních projevů v chování žáků mohou významně ovlivnit pedagogové, zejména třídní učitelé tím, že:

- ✓ uplatňují pedagogické metody při výchovném působení na žáky,
- ✓ působí na žáky z pozice přirozené autority,
- ✓ aktivně se zajímají o dění v třídním kolektivu, komunikují s žáky, vytvářejí atmosféru důvěry a spolupráce,
- ✓ zajímají se o rodinné prostředí žáků, povahové a charakterové vlastnosti jednotlivých žáků a o jejich pozice v kolektivu,
- ✓ komunikují s rodiči žáků,
- ✓ motivují žáky k aktivnímu využívání volného času, např. ve školních zájmových činnostech,

- ✓ řádně vykonávají dozor o přestávkách a kontrolují i odlehlá či tmavá zákoutí školní budovy.

Podají-li se pedagogovi navodit ve třídě atmosféru vzájemné důvěry a spolupráce, výrazně tak sníží riziko výskytu šikanování mezi žáky a jiných nežádoucích projevů chování. Žáci dosahují lepších výsledků a do školy přicházejí bez obav. Z průzkumu také vyplynulo, že mladší žáci jsou vůči projevům agresivity a násilí mnohem vnímavější než žáci na II. stupni základní školy. Mladší žáci jsou ochotni se spolužáka zastat a také informovat učitele, u starších žáků se tato ochota ke spolupráci výrazně snižuje.

Při zjištění příznaků šikanování, je pro pedagoga důležité zjistit co nejvíce informací a rozhodnout, zda situaci vyřeší sám, nebo přizve odborníky a jaká opatření budou neúčinnější. Podchycení počátečních stádií šikany je však záležitostí schopných, zkušených a vnímavých pedagogů a výchovných pracovníků. Odborníci se proto snaží nalézt a objektivně popsat projevy a jejich intenzitu vedoucí k nežádoucím jevům, aby bylo možné tyto jevy v budoucnu co nejvíce eliminovat.

Výzkumy také ukazují, že správnou cestou k zastavení nárůstu šikany ve školách je vytvoření a rozvíjení příznivého sociálního klimatu ve spojení se speciálním školním vzdělávacím programem. Vytváření těchto programů je sice náročné jak z hlediska vyškolení odborníků, tak z hlediska ekonomického i časového. Zkušenosti z praxe však dokazují, že preventivní opatření jsou vždy lépe proveditelná a méně nákladná než opatření a prostředky vynaložené na odstranění patologických jevů.

Práci jsem koncipovala tak, aby byla návodem rodičům, pedagogům vychovatelům i zájemcům z řad veřejnosti, jak vést děti a dětské kolektivy tak, aby se předcházelo rozvoji negativních vlastností a agresivního chování.

Resumé

Ve své diplomové práci jsem se zabývala aspekty šikanování žáků a prevencí šikany na základních školách. Práci jsem rozdělila do čtyř kapitol.

V první části jsem popsala šikanu z teoretického hlediska, zabývala jsem se příčinami vzniku, jejími průvodními znaky a formami. Ve druhé kapitole jsem se věnovala šikaně ve školních podmínkách, osobnosti pedagoga, vztahům ve třídě, aktérům šikanování, postupu při zjištění šikany a výchovným opatřením. Třetí kapitolu jsem věnovala preventivním opatřením ve škole a v rodině.

V praktické části diplomové práce jsem se věnovala průzkumu, který jsem uskutečnila na I. a II. stupni ZŠ Sirotkova v Brně. Při průzkumu jsme formou dotazníkového šetření zjišťovali názory a postoje žáků a jejich pedagogů k problematice šikanování ve škole. Průzkum nám umožnil porovnat názory pedagogů s názory žáků I. a II. stupně a zjistit rozdíly ve vnímání šikany či agresivního jednání mezi dětmi. Výsledky průzkumu jsem zpracovala graficky.

V závěru praktické části jsem popsala průběh odborné praxe, kterou jsem absolvovala v rámci získání podkladů pro diplomovou práci. Všechny níže uvedené programy v PPP a SVP jsem se zúčastnila jako pozorovatel.

Anotace

Práce se zabývá aspekty šikany především u žáků základní školy. Je zaměřena na teorii šikany, osobnosti pedagoga, diagnostice, metodám rozpoznání a řešení šikany ve třídě, prevenci, dále se zabývá rozdíly ve vnímání agresivního chování či šikany u žáků I. a II. stupně základní školy a jejich pedagogy.

Práce je koncipována tak, aby byla návodem rodičům i pedagogům, jak správně vést děti a dětské kolektivy, a tím předcházet rozvoji agresivního chování a šikanování.

Klíčová slova

Děti, mládež, rodina, osobnost, učitel, třída, základní škola, agrese, šikana, oběť, agresor, skupina, prevence.

Annotation

The work deals with the aspects of bullying, with the focus on elementary school pupils. In the study I am concerned about the bully theory, teacher`s personality, diagnostic recognition methods, the resolving of bullying problems at the school background, the prevention being highlighted. Further, I am interested in the way the teachers perceive the differences between aggressive or bullying behaviour of pupils at the first and second grade of elementary schools.

The purpose of the study is to propose both parents and teachers the instructions of how to educate children and children groups effectively, and thus to prevent them from aggressive and bullying behaviour.

Key words

Children, youngsters, family, personality, teacher, class, elementary school, aggression, aggressivity, vexation, victim, aggressor, group, prevention.

Literatura a prameny

Základní odborná literatura

1. Antier, E., Agresivita dětí, 1. vyd. Praha: Portál, 2004, 104 s. ISBN 80-7178-808-2.
2. Bendl, S., Prevence a řešení šikany ve škole, 1. vyd. Praha: ISV nakladatelství, 2003, 197 s. ISBN 80-86642-08-9.
3. Ferrucci, P. F., Děti nás učí, 1. vyd. Praha: Práh, 1999, 139 s. ISBN 80-7252-010-5.
4. Holeček, V., Agresivita a šikana mezi dětmi, 1. vyd. Plzeň: Pedagogické Centrum, 1997, 56 s. ISBN 80-7020-004-9.
5. Hylík, F., Psychologické a výchovné problémy dospívání, 1. vydání, Ústav zdravotní výchovy, 1980
6. Kolář, M., Bolest šikanování, 1. vyd. Praha: Portál, 2001, 256 s. ISBN 80-7367-014-3.
7. Kuric, J., Rodičom o deťoch, Slovenské pedagogické nakladateľství, 1963
8. Matějček, Z., Po dobrém nebo po zlém?, 4. vyd., Portál: Praha 8, 1997, 108 s. ISBN 80-7178-138.
9. Mlčák, Z., Dysfunkční rodina, 2. vyd. Ostrava: 1996, 182 s.
10. Novák, T., Capponi V., Sám proti agresi, 1. vyd. Praha 1, Grada Publishing 1996, 128 s. ISBN 80-7169-253-0.
11. Černocho F., Šikaně stop, 1. vyd. Ministerstvo obrany ČR – AVIS, Praha, 1997, 94 s. ISBN 80-86049-14-0.
12. Rogge, J., Děti potřebují hranice, 1. vyd. Praha: Portál, 1996, 130 s. ISBN 80-7178-088-X.
13. Říčan, P., Agresivita a šikana mezi dětmi, vydavatelství Portál, Praha, 1995. ISBN 80-7178-049-9.
14. Fieldová, Evelyn M., Jak se bránit šikaně, 1. vyd. Praha, Euromedia Group, 2009, 312 s. ISBN 978-80-969944-0-3.
15. Bakošová, Z., Sociálna pedagogika jako životná pomoc, 3. vyd. UK Bratislava, 2008, 251 s. ISBN 978-80-969944-0-3.
16. Kolář, M., Skrytý svět šikanování ve školách, 1. vyd. Praha, Portál, 1997, 127 s. ISBN 80-7178-123-1.

17. Kraus, B., Člověk, prostředí, výchova, Brno, Paido, 2001, 199 s. ISBN 80-7315-004-2.
18. Kyriacou Ch., Řešení výchovných problémů ve škole, 1.vyd. Praha, Portál, 2005, 151 s. ISBN 80-7178-945-3.
19. Erb, H., H., Násilí v škole a jak mu čelit, 1.vyd. Praha, Amulet, 2000, 126 s. ISBN 80-86299-22-8.
20. Řehoř, A., Metodické pokyny pro vypracování diplomové práce, Brno, IMS, 2008, 47 s.
21. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, Věstník MŠMT, č. 1/2001.

Metodické pokyny

22. Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, č. j. 28275/2000-22
23. Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže, č. j. 14514/200-51
24. Koncepce prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti Ministerstva školství.

Internetové stránky:

25. // www.sikana.cz/
26. // www.poradenskecentrum.cz/
27. // minimalizacesikany.cz/
28. // www.wikipedie.org/

Seznam příloh

Příloha č. 1 Dotazník zjišťující názory, postoje a zkušenosti žáků s problematikou šikany ve škole.

Příloha č. 2 Dotazník zjišťující názory, postoje a zkušenosti pedagogů se šikanou ve škole.

Příloha 1 *Dotazník zjišťující názory, postoje a zkušenosti žáků s problematikou šikany ve škole.*

1. Pohlaví

- a) dívka
- b) chlapec

2. Věk

- a) 8 – 10 let
- b) 11 – 12 let
- c) 13 – 15 let

3. Ve volném čase rád/a/

- a) čtu knihy, noviny, časopisy
- b) dívám se na televizi, video, DVD
- c) hraji si na počítači, poslouchám hudbu
- d) sportuji
- e) pobývám s partou kamarádů
- f) učím se cizí jazyk...
- g) pobývám se sourozenci a s rodiči
- h) chodím na koncerty, do divadla, do kina, ...
- i) chodím na diskotéky
- j) jiné – uveďte...

4. Kdo z následujících lidí s tebou doma žije?

- a) matka
- b) nevlastní matka
- c) otec
- d) nevlastní otec
- e) sourozenci
- f) prarodiče – babička, dědeček
- g) jiní příbuzní

5. Do školy chodím

- a) rád/a
- b) celkem rád/a
- c) nerád/a
- d) jen pokud se mi chce

6. Ve škole

- a) mám hodně kamarádů/kamarádek
- b) mám nejlepšího kamaráda/kamarádku
- c) nemám moc kamarádů/kamarádek
- d) jsem členem party

7. Co si představuješ pod pojmem šikana?

- a) nadávky, urážky, pomluvy, ignorování
- b) bitky, ponižování, fackování, fyzické omezování
- c) pošťuchování
- d) bití, rány pěstí, kopání
- e) ubližování v přesile (tedy více lidí na jednoho)
- f) jiné – popiš ...

8. O šikaně jsi slyšel/-a

- a) ve škole
- b) od kamarádů, spolužáků
- c) v rozhlase či v televizi
- d) od rodičů
- e) zatím neslyšel/a

9. Setkal/a jsi se sám/sama někdy s některými projevy šikany?

- a) ano, sám/sama jsem šikanován/a
- b) ve škole mezi spolužáky
- c) mezi kamarády mimo školu
- d) v rodině
- e) ve škole ze strany učitele
- f) ne, nesetkal/a
- g) ano, sám/sama je občas používám vůči spolužákům
- h) jiné, popiš ...

10. Řekl/a jsi o tom někomu?

- a) kamarádce, kamarádovi
- b) učiteli
- c) rodičům
- d) ostatní – *uved'* ...

11. Došlo k nápravě, byl potrestán, ten, kdo někomu ubližoval? Jak byl potrestán?

Popiš...

12. Povídáš si s rodiči, o tom, co jsi dělal ve škole?

- a) ano, pravidelně každý den
- b) ano, občas (alespoň 3x za týden)
- c) málokdy
- d) nepovídám si s rodiči o škole

13. Jak se zachováš, pokud se dozvíš, nebo sám/a zjistíš, že je Tvůj kamarád/-ka je „někým“ šikanován/a?

- a) počkáš, požádá-li Tě o pomoc
- b) řekneš o tom kamarádům
- c) řekneš o to učiteli, kterému důvěřuješ
- d) poradíš se s rodiči
- e) nevěnuješ tomu pozornost
- f) přidáš se na stranu silnějšího, protože máš strach
- g) jiné - *popiš ...*

14. Jak se zachováš, zjistíš-li, že Tvůj kamarád/ka někoho šikanuje?

- a) nevadí Ti to a dále s ní/m kamarádíš, její/jeho myšlenky podporuješ
- b) přestaneš s ní/m kamarádit a nikomu o tom neřekneš
- c) řekneš o tom dospělému, kterému důvěřuješ

15. *Popiš*, co si představuješ pod pojmem agresivní jednání?

16. Máš ve třídě spolužáka, který provokuje, posmívá se slabším a dělá jim naschvály?

- a) ano
- b) nevím o něm
- c) ne

17. Mají ostatní spolužáci z tohoto žáka strach?

- a) ano
- b) nemají, je to legrace
- c) ne

18. Máš, z něho strach ty?

- a) ano
- b) někdy ano
- c) ne

19. Máte ve třídě žáka, který je silný, a proto ho všichni posloucháte a je vaším vůdcem?

- a) ano
- b) ne
- c) myslím, že ...

20. Jak si myslíš, že by měl být potrestán někdo, kdo ubližuje jinému?

Příloha 2 *Dotazník zjišťující názory, postoje a zkušenosti pedagogů se šikanou ve škole.*

Pokud není uvedeno jinak, zakroužkujte odpovídající odpověď:

1. Pohlaví

- a) žena
- b) muž

2. Praxe ve školství

- a) 1 - 5 let
- b) 5 – 10 let
- c) 10 – 15 let
- d) 16 – 20 let
- e) více jak 21 let

3. Myslíte si, že se dnes u dětí projevuje více agresivity?

- a) rozhodně ano
- b) ano
- c) ani ne
- d) ne
- e) nemohu posoudit

4. Ve které, věkové skupině podle Vás nejvíce přibývá agresivních dětí?

- a) na prvním stupni (v 1. – 3. třídě)
- b) na prvním stupni (ve 4. – 5. třídě)
- c) na druhém stupni (v 6. – 7. třídě)
- d) na druhém stupni (v 8. – 9. třídě)
- e) jiné – uveďte ...

5. Jakou máte zkušenost se šikanou?

6. Uved'te, co považujete za signál šikany ve třídě?

7. Rozeznáte šikanu mezi dětmi dříve, než Vás někdo upozorní?

8. Věk

- a) do 25 let
- b) do 35 let
- c) 36 – 45 let
- d) 46 – 50 let
- e) 50 – 56 let
- f) více

9. Jak byste šikanu řešili?

- a) s kolegou, či metodikem
- b) s vedením školy
- c) s rodiči
- d) s odborníkem
- e) sami
- f) jinak – uveďte ...

10. Za jak vážný problém považujete šikanu ve škole (ve třídě)?